

**El turisme o la vida.
Treball i precarietat
a la ciutat neoliberal.**

**El turisme o la vida.
Treball i precarietat
a la ciutat neoliberal.**

OBSERVATORI DEL DEUTE
EN LA GLOBALITZACIÓ

1 Resum executiu

p. 6

2 Neoliberalització, financiarització i treball a les ciutats d'avui

p. 10

3 El treball en la diana del projecte neoliberal global.

p. 14

4 El treball a l'Estat i la seva relació amb el turisme.

p. 18

5 La precarietat i el treball turístic a Barcelona, un binomi inseparable?

p. 26

6 La sostenibilitat en el centre del debat sobre el turisme

p. 32

7 Recomanacions

p. 44

1

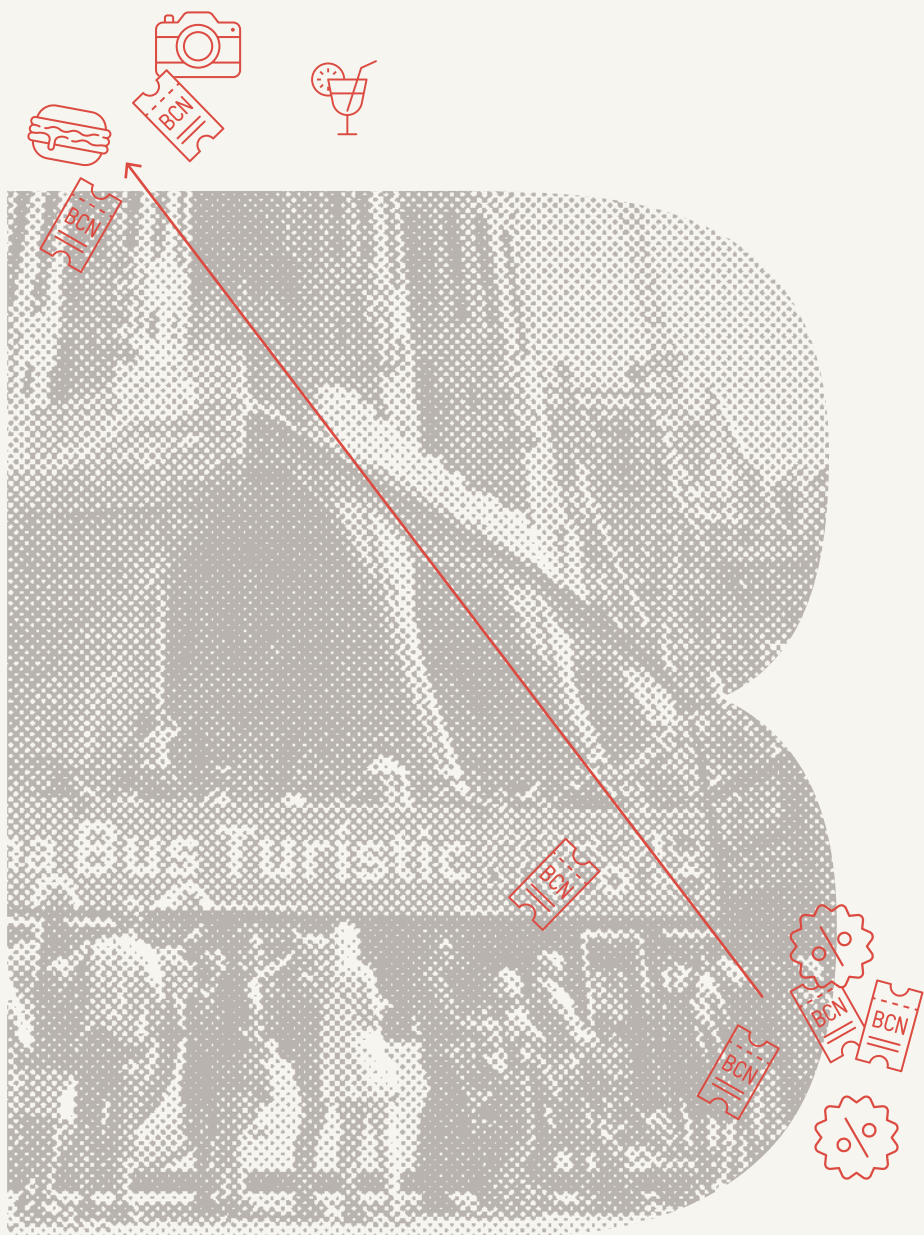
El turisme és un fenomen global que cada vegada té més pes en les nostres societats, però alhora també més impactes en l'àmbit social, de gènere o ambiental. El model turístic dominant responsable d'aquests impactes està determinat per –i respon als interessos de– les elits econòmiques i polítiques globals, que imposen el turisme com una (falsa) solució de creixement i generació d'ocupació, que no té en compte tots els costos que comporta: precarietat laboral, dificultat d'accés a l'habitatge, pèrdua de teixit social, increment de les desigualtats, impacte ambiental i climàtic, deute de cures, etc.

En l'informe *La (falsa) solució turística*¹, de l'any 2018, des de l'ODG vam descriure aquesta falsa solució en un marc general i vam veure quina forma concreta prenia a l'Estat espanyol i la ciutat de Barcelona. El 2019, d'una banda presentem un altre informe –(*No*) *Tot és mercantilitzable. L'entramat financer en el sector del turisme*²– que l'aprofundeix i complementa en el seu vessant financer-immobiliari, estudiant l'entramat financer global que hi ha darrere d'aquest model, els mecanismes que fa servir i els actors locals amb els quals interaccionen (fons d'inversió i bancs, SOCIMIs, elits políticoeconòmiques locals, etc.). D'altra banda, també publiquem l'informe que té a les seves mans i que aborda una de les facetes més silenciades al voltant de la temàtica turística, la que té a veure amb una precarietat laboral molt acusada en el sector i que sembla inherent al model dominant.

Per tant, l'objectiu d'aquest informe és posar al centre la situació de precarietat de les persones treballadores en el sector turístic, especialment a la ciutat de Barcelona. En les dues primeres seccions posem en context el tema i fem un breu

1 En l'informe “La (falsa) solución turística”, de Marta Ill Raga i ODG, es descriu el model turístic (pre)dominant amb una aproximació general i de context combinada amb la seva aplicació-adaptació a la ciutat de Barcelona. També s'hi analitzen els impactes del model, tant en clau social com de cures (gènere) [accessible a: <https://odg.cat/es/publicacion/turismo-deuda-social/>]

2 En l'informe “(No) Todo es mercantilizable. El entramado financiero en el sector del turismo”, de Juan Manuel Viver i ODG, s'explora en profunditat l'entramat financer global que hi ha darrere del model turístic, els mecanismes que utilitza i els seus actors principals [accessible a: <https://odg.cat/es/publicacion/finanzas-sector-turismo/>]

recorregut sobre el desenvolupament històric del projecte neoliberal amb l'objectiu de veure com aquest ha basat la seva fortalesa i creixement en gran part en l'atac generalitzat a la força de treball, que ha donat com a resultat una precarietat creixent i més estesa de les persones treballadores.

En la secció següent entrem a veure amb més detall la relació que té el treball amb la indústria turística a l'Estat espanyol, amb una economia d'especialització turística molt significativa. Si bé és evident que el turisme és un motor de creació d'ocupació, en aquesta secció abordem com aquesta ocupació es genera per un augment de la precarietat, amb una incidència especial i més elevada en un sector on els serveis tenen una importància i un protagonisme centrals i sembla que va in crescendo.

A continuació, ens centrem en la ciutat de Barcelona i fem un repàs detallat del binomi 'treball turístic-precarietat' per veure com es desplega, identificar quins factors hi intervenen, quines tipologies de treball tenen més importància i quins impactes tenen. En aquest sentit, dediquem una part de la secció a estudiar la dimensió de gènere que té la precarietat, tant en l'origen com en les conseqüències, i abordem específicament el cas de Las Kellys (cambreres de pis, "las que limpian" els hotels). Això ens permet observar de quina manera s'interrelacionen el patriarcat i la precarietat amb la financiarització, un procés central de l'actual fase neoliberal.

En l'última secció abordem el debat generat al voltant del concepte de sostenibilitat, que sembla que està en el centre del debat turístic actual. Fem un repàs al seu significat i una crítica a com es pretén desplegar –i es desplega– en relació amb el treball turístic tant en l'àmbit internacional com en el context de la ciutat de Barcelona. A més, abordem la centralitat que té en l'àmbit de "gestió" turística i el paper que té en tot l'entramat l'empresariat turístic. Finalment, visibilitzem els diferents moviments en lluita a la ciutat per resistir els impactes del model i fer propostes per transformar-lo i posar en el centre la vida i el treball digne (i.e. no-precari).

Per acabar, proposem una sèrie de recomanacions per lluitar des de l'àmbit municipal contra la precarietat del sector i per la construcció d'alternatives. Si bé, com veiem al llarg del text, aquest objectiu requereix de transformacions profundes i que competeixen a altres administracions (regionals, estatals, internacionals), entenem que des de l'àmbit municipal hi ha molt de marge per combatre el poder desmesurat de les elits econòmiques que sotmeten les persones treballadores a condicions de precarietat creixents, especialment en la indústria turística.

2

Com molt bé explica David Harvey, després de les crisis de les economies capitalistes basades en un règim fordista d'acumulació durant els anys setanta i vuitanta, les principals elits econòmiques, representades per l'escola de Chicago i els lideratges de Reagan i Thatcher, van aconseguir imposar un model neoliberal que es va estendre ràpidament a escala global, i que va aconseguir infiltrar-se en pocs anys en les principals institucions econòmiques internacionals i nacionals, alhora que penetrava també de molt diverses maneres i de manera creixent en la vida de la ciutadania a tot el món (Harvey, 2005).

Si bé el desenvolupament econòmic keynesià –i de la socialdemocràcia– en els estats de l'Europa posterior a la Segona Guerra Mundial es va basar en un cert “compromís de classe” entre el capital i la força de treball (Harvey, 2005), en part per por al socialisme, el projecte neoliberal que es va imposar després de les esmentades crisis ho va fer justament sobre la base contrària. Les elits econòmiques perseguien alliberar en la mesura del possible el capital d'aquest “compromís” amb la classe treballadora, per restaurar el seu poder de classe per al seu propi benefici (Harvey, 2005; Hobsbawm, 2011; Fontana, 2019). Des d'aleshores s'està produint un atac coordinat i a gran escala sobre la força de treball i una transformació del model productiu, més flexible i descentralitzat, i inserit en una economia cada vegada més financiaritzada i amb més pes del sector serveis (Taifa, 2018).

Malgrat que es tractava d'un projecte que responia als interessos d'una minoria, l'elit neoliberal va aconseguir una gran hegemonia apel·lant durant dècades a valors com la “llibertat individual” o la “democràcia” en abstracte, quan en realitat el que feien era defensar –concretament– la llibertat només en el marc de les economies de mercat per a consumidors i empresaris amb la condició de fomentar la competència i fer créixer l'economia sota el poder monopolista i corporatiu. Tot això amb la –suposada– finalitat de beneficiar les classes populars amb la riquesa generada (Harvey, 2005). No obstant això, un temps abans, durant la II-GM, K. Polanyi ja avisava del parany i les contradiccions que comportava aquest tipus de llibertat, a la qual anomenava *dolenta*, perquè en realitat era una *llibertat per explotar els iguals* (Polanyi,

1944). I així ha estat, perquè la riquesa no s'ha distribuït, sinó que s'ha concentrat, mentre que les desigualtats han augmentat i les crisis s'han anat repetint, accelerant i expandint.

I és que el conflicte capital-treball no és nou, ja que està en la base del sistema capitalista, però sí que pot prendre també altres formes i utilitzar mecanismes diferents en aquesta fase neoliberal que estem vivint actualment (Monbiot, 2016). Entre aquests trobem els que estan associats a un procés de financiarització³ creixent de l'economia, que han subordinat cada vegada més la vida a lògiques especulatives de mercat, i que han causat profunds impactes socials (Palley, 2007; TNI, 2018). Aquests mecanismes no només no han servit per sortir d'una crisi o prevenir-ne les següents, sinó que les han accelerat i intensificat alhora que reforçaven el poder de les elits, que s'han enriquit mentre la gent sofria i s'empobria (Lapavistas, 2013). La crisi financera global de 2008 i la dècada de desposseïssió que l'ha seguit després són una mostra de tot això, i més encara quan tot sembla indicar que ens encaminem a una nova crisi d'aquí a poc temps⁴. Però no sorprèn que les mateixes receptes neoliberals que van desencadenar la crisi de 2008 no hagin estat capaces de treure'ns-en ni de prevenir-ne una nova (Monbiot, 2016).

Una d'aquestes receptes és el que Harvey denomina “la solució espacial”, o *spatial fix*, que consisteix bàsicament en l'atracció i fixació del capital sobre el territori quan hi ha excés de liquiditat, amb la condició de postergar la crisi i convertir el que ell anomena circuit secundari d'acumulació⁵, sent el primari l'explotació clàssica de la força de treball en la cadena productiva, en una força de creixement (especulatiu) de l'economia (Harvey, 2001). La bombolla de les subprimes als EUA i la de les hipoteques aquí en són uns bons exemples, i formen part de les lògiques del binomi financiarització-immobiliari que estan lligades tan al turisme (Brenner, 2006; López, 2010). I és que el turisme s'està convertint dia a dia en un dels sectors amb més pes en l'economia en l'àmbit global, i ja ho és des de fa dècades a l'Estat espanyol, tant pel que fa al seu pes proporcional en el PIB com en el nivell de l'ocupació que genera (parlem de xifres al voltant del 10-15% en tots dos aspectes, depenent de l'estudi

3 La financiarització és un procés i una fase actual de l'economia capitalista en la qual les finances han esdevingut extraordinàriament poderoses, i han penetrat en les vides quotidianes de les persones i les decisions polítiques internacionals, nacionals, regionals i locals.
Definició ODG: <https://odg.cat/es/financiarizacion/>

4 Reynolds, B. (2019). New bubbles, mounting debt: preparing for the coming crisis. Roar Magazine. Recuperat de: <https://roarmag.org/essays/new-bubbles-mounting-debt-preparing-for-the-next-crisis/>

5 El circuit d'acumulació clàssic és el que té lloc en relació amb els processos o cicles de producció capitalista tal com els va definir Karl Marx a *El capital* i que permeten un guany –o plusvalor– en cada cicle de producció industrial que el capitalista inverteix en el cicle següent, es repeteix el procés i s'acumula finalment capital. No obstant això, David Harvey quan parla de la “solució espacial” es refereix al comportament de capitals que volen maximitzar la seva rendibilitat o bé per mitjà de l'expansió territorial o bé a través de penetrar en el circuit secundari. En no trobar la rendibilitat esperada en la inversió en els sistemes productius del primer circuit, els capitals es redirigeixen vers el circuit secundari que fonamentalment es basa en la construcció d'entorns territorials (infraestructures i immobles) i que estan relacionats molt estretament amb el procés d'urbanització.

i el lloc). I no només això, sinó que és un dels sectors als quals se'ls apunta millors perspectives de creixement els propers anys, segons proclamen els poderosos *lobbies* del sector⁶, que no tenen en compte els límits biofísics del planeta.

Aquesta importància del turisme i les finances cal emmarcar-la en un context global en el qual les ciutats tenen cada dia més centralitat. No en va, més del 55% de la població ja hi viu, i es preveu que el 70% ho faci al llarg de les dues properes dècades (United Nations, 2019). Així doncs, tal com ja va predir Lefebvre els anys setanta, les ciutats són avui dia l'espai per excel·lència on té lloc el conflicte entre el capital i la vida, perquè atresoren la major part del valor (Lefebvre, 1996). I aquest valor s'extreu principalment via explotació del treball (i.e. circuit primari) o via extracció de rendes urbanes-immobiliàries (i.e. circuit secundari, abans esmentat). Això explica per què els capitals globals també es mouen cap a aquestes ciutats: per apropiar-se de les rendes urbanes, ja siguin del treball o immobiliàries, creant més bombolles i implementant diferents mecanismes d'explotació i especulació (Brenner, 2002).

Al voltant d'aquest conflicte es produeix una polarització cada vegada més gran entre una classe rendista de propietaris, que són els que concentren els beneficis i dicten les polítiques, enfront de l'empobriment creixent de la classe treballadora, no propietària, alhora que es genera un deute social, de gènere i ambiental amb conseqüències molt negatives per a la majoria de la població. El 'dret a la ciutat' que havia teoritzat Lefebvre, i del qual ens parla Harvey, es veu així compromès perquè és reclamat pel capital i les elits només per a si mateixes (Lefebvre, 2003; Harvey, 2008), en perjudici de les persones treballadores i la ciutadania en general. Les ciutats passen a ser (re)valorades per la seva capacitat de negoci o inversió en lloc de ser-ho per la seva capacitat d'oferir un futur digne als seus habitants, incloent un treball decent, i competeixen entre si per un mateix mercat turístic. I d'aquí també sorgeix l'auge de les ciutats-marca que s'ofereixen al mercat turístic, un fenomen que potser va començar amb Nova York –i l'eslògan “I love NY”– però que troba en la #MarcaBarcelona un exemple paradigmàtic (Montaner, 2014).

6 El World Travel and Tourism Council i l'empresa de serveis immobiliaris JLL van publicar el 2019: 'Destination 2030. Global Cities' Readiness For Tourism Growth' [accessible a: <https://www.wttc.org/publications/2019/destination-2030/>]. A més, el World Economic Forum també va publicar el mateix any 'The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019: Travel and Tourism at a Tipping Point' [accessible a: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019>].

3

És una evidència que el treball, a mesura que progressava i s'imposava el projecte neoliberal, ha anat perdent força i centralitat política. La transformació del model productiu, cada vegada més desindustrialitzat i terciaritzat (i.e. amb més pes del sector serveis, en el qual el turisme té un protagonisme central), s'ha produït en paral·lel a aquesta debilitació cada vegada més gran de la força del treball. "Flexibilitat" com a eufemisme d'acomiadament fàcil i barat, augment de la temporalitat, intensificació de les jornades, baixades o estancament de salaris, empitjorament de condicions de treball o pèrdua de drets laborals han estat una constant des que el projecte neoliberal posés la força de treball i la seva organització en la diana (Larios-Pi, 2013). No és casualitat, doncs, que un dels objectius centrals de Reagan i Thatcher fos afeblir la capacitat negociadora dels sindicats (Fontana, 2019), un procés que s'ha mantingut i intensificat durant els anys i que ha tingut conseqüències directes sobre l'augment de les desigualtats (Bivens, 2018; Botary, 2018) o la baixada de salaris que hem viscut malgrat els augments de productivitat (Bernstein, 2018).

No obstant això, totes aquestes condicions lligades al model neoliberal de desenvolupament i especialment vinculades al sector turístic, queden sempre fora del relat oficial/dominant que promou el turisme com un motor econòmic i d'ocupació tant en l'àmbit global com a l'Estat espanyol o a la ciutat de Barcelona (UNEP & UNWTO, 2012; Quadrat, 2014). Més enllà de les dades aparentment positives sobre ocupació, poques són les veus, tant acadèmiques com polítiques, que parlin i visibilitzin les desigualtats i la precarietat estructural sobre la qual s'erigeix i assenta el model turístic predominant. No obstant això, en aquest apartat i els següents intentarem lligar aquestes dinàmiques més globals que afecten el treball en general, i el treball turístic en particular, amb la realitat del sector a la nostra ciutat sota el model turístic actual, i intentarem recollir aquelles veus més silenciades que confronten aquestes realitats tan precàries, integrant els seus diagnòstics i visibilitzant algunes de les seves propostes per transformar el model.

Com dèiem, el treball, o el mercat del treball, està en el centre de la disputa, subjecte a tensions i forces profundes que tiben des de diversos punts. Tant és així que el mateix Banc Mundial ha decidit dedicar aquest any el World Development Report al futur del treball, publicant 'The Changing Nature of Work'⁷, un informe amb el qual advoquen per una actualització del "contracte social". No obstant això, mentre ho elaboraven no van voler ni escoltar el que havien de dir sobre aquest tema diverses organitzacions de treballadors internacionals. No sorprèn, tenint en compte la seva trajectòria i els interessos que representen, que les seves propostes abundin i aprofundeixin en anteriors receptes responsables de la situació actual. Entre aquestes trobem la reducció del salari mínim, la reducció o eliminació de les regulacions laborals actuals, alliberar els empresaris de contribuir a la seguretat social de les persones treballadores, o fins i tot el fet d'acceptar i promoure el treball informal com quelcom inevitable⁸.

⁷ WorldBank. (2018). The Changing Nature of Work 2019 [accessible a: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/Main-Report>]

⁸ Bakvis, P. (2018). The World Bank's Troubling Vision for the Future of Work. Inequality.org. [accessible a: <https://inequality.org/research/the-world-banks-troubling-vision-for-future-of-work/>]

De fet, la ràpida transformació que s'està produint en el mercat de treball en l'era digital i de les noves tecnologies, sumat a l'amenaça que comporta l'automatització en massa, fa que persones com Yvete Cooper, diputada del partit laborista i exsecretària de treball i pensions del govern britànic, alertin que això podria posar en risc un nombre molt important de llocs de treball (Cooper, 2018), mentre hi ha altres persones que fins i tot preveuen un futur sense treball (Srineck, 2015, Innerarity, 2019). En tot cas, alerten del risc que podria comportar la creació de noves categories laborals –tipus falsos autònoms, i no com a treballadors– per a les persones treballadores dins de l'"economia de plataforma"⁹ (Srineck, 2017). Es preveu que aquesta continuï creixent i s'imposi cada vegada més com a model de negoci preferent. De fet, alguns estudis calculen que cap a l'any 2020 un 40% de les persones treballadores seran "contractistes independents" en llocs com els EUA (Hedges, 2018; NYT, 2017; Escobary, 2018). En aquest sentit, la disputa està tenint lloc no només als EUA sinó també a Europa i en el mateix Estat espanyol, amb conflictes com els que es donen amb Airbnb, Uber i Deliveroo i la pressió dels *lobbies* d'aquestes empreses sobre governs i la Comissió Europea (CEO, 2018; CEO, 2019).

Deia el difunt Josep Fontana que "la regla d'or del capitalisme continua sent avui, com a principis del segle XIX, afavorir una expropiació creixent dels guanys que produeix el treball dels obrers, a costa no només del seu nivell de vida, sinó també dels seus drets i llibertats" (Fontana, 2019). La regla es manté, si bé adopta noves formes, i el sector turístic està al capdavant en molts aspectes diferents, com bé veiem a l'Estat espanyol.

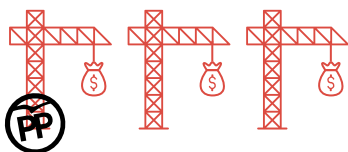
⁹ L'economia de plataforma o el capitalisme de plataforma fa referència a una nova forma de negoci que inclou mobilitzar una gran quantitat de persones que treballen –suposadament– per a elles mateixes (i.e. falsos autònoms) utilitzant plataformes –"intermediàries"– de grans companyies com Uber o Deliveroo. Aquesta transformació apunta cap a un gran canvi en com opera el capitalisme i com interacciona amb la resta de l'economia, perquè permet més graus de flexibilitat i menys costos per a les companyies, que es desresponsabilitzen dels seus treballadors, i causen un gran impacte als seus nivells de precarietat.

El treball a l'Estat i la seva relació amb el turisme

4

L'aposta econòmica per la producció urbanoturística de l'Estat espanyol en conjunt, i de moltes de les seves ciutats en particular, enfonsa les seves arrels en el franquisme (Murray-Mas, 2015a, Murray-Mes 2015b) però es va intensificar amb l'arribada de la democràcia. A partir d'aquest moment es va produir un auge neoliberal amb la complicitat i consens de socialdemòcrates (PSOE) i liberals (PP), que es va aguditzar després de l'entrada a la UE i la consegüent pèrdua de competitivitat agrícola i industrial al qual ens vam veure exposats (Hernández de la Font, 2004; Serramitjana, 2017; Etxezarreta, 1991; Murray-Mas, 2017). La centralitat del model turístic es va visibilitzar llavors amb força arran dels JJOO de Barcelona 92, però ha fet un salt notable l'última dècada, situant la ciutat de Barcelona com una de les principals ciutats turístiques europees al costat de Londres, París o Berlín. Actualment, Barcelona és la destinació principal de creuers del Mediterrani, el setè d'Europa amb més de 55 milions de passatgers a l'any i voluntat d'arribar a 80, i ha passat de tenir 3,7 milions de pernoctacions el 1990 a més de 31 milions el 2016 (StayGrounded, 2019). I mentre aquests números continuen creixent, els impactes (negatius) d'aquest model, també (Ill-Raga, 2018).

Una de les dues potes d'aquesta aposta econòmica d'especialització turística, tant a l'Estat espanyol com a Catalunya i la ciutat de Barcelona, és la que té a veure directament amb els mecanismes financers lligats al mercat immobiliari i a l'explo-tació del sòl, com s'ha explicat més amunt. El funcionament aquí era ben conegut fins fa pocs anys, amb una sèrie de constructores i empresaris de renom, com Flo-rentino Pérez i la constructora ACS o Joan Gaspart i el negoci hotel·ler a Barcelona. No obstant això, aquest funcionament ha esdevingut cada vegada més complex, especialment després de la crisi de 2008, a causa del desembarcament en massa de fons d'inversió, la creació de les SOCIMIs o l'arribada de nous actors com Airbnb o Uber. L'entramat financer que conformen tots aquests actors internacionals i les seves relacions amb la indústria turística i les elits polítiques i econòmiques locals, ha estat explorat en un altre informe ODG (Viver, 2019). L'altra pota, la del treball i la seva relació amb la indústria turística, és menys coneguda, o té menys pes mediàtic i acadèmic, malgrat la importància que veurem que té en les seccions següents. La visió predominant sobre la relació entre turisme i treball ha estat durant molts anys la que el turisme, com a motor de l'economia, era i és un dels sectors que genera més ocupació, i, per tant, és una relació vista netament en termes positius. L'altra cara no és tan coneguda.

Malgrat les dades d'ocupació i creixement, tant d'aquest sector com de l'economia en general, aquí i fora, és evident que el projecte neoliberal travessa una crisi oberta de legitimitat. Aquesta es visibilitza cada vegada més en múltiples protestes que tenen lloc en diferents punts del globus i en la seva incapacitat manifesta per ga-rantir condicions de vida i de treball dignes per a la gent. Aquestes protestes tenen a veure amb condicions laborals de gran precarietat, dèficits democràtics importants, pobresa creixent, dificultat per accedir a un habitatge, etc. Abans de tot això, cada vegada és més evident que el projecte neoliberal (només) es manté en peus gràcies al poder enorme que ostenta i que ha anat forjant tots aquests anys, però que tot i així ha d'utilitzar mecanismes cada vegada més autoritaris d'una forma evident (Chandrasekhar, 2018).

En el conjunt de l'Estat espanyol, i a Barcelona més concretament, atesa la centralitat del sector turístic, moltes d'aquestes protestes estan relacionades directament o indirectament amb el model turístic predominant, tant en el seu eix de mercantilització de l'habitatge i l'espai públic, impugnada pel moviment popular per l'habitatge, com en altres eixos com el climàtic, el laboral o el feminista, tots interrelacionats. No sorprèn, doncs, veure les Kellys, treballadores –cambreres de pis– que han impulsat un col·lectiu de lluita i la seva pròpia organització sindical laboral, manifestar-se al costat de la Plataforma d'Afectats per les Hipoteques (PAH) i d'altres sindicats d'habitatge i també al costat dels moviments veïnals i antituristització com l'Assemblea de Barris pel Decreixement Turístic (ABDT)¹⁰, que conformen un front comú contra poders financers com Blackstone (Cruz, 2019). Aquest fons voltor condensa en la seva figura molts dels actors, mecanismes i estructures del projecte neoliberal que atenta contra la sostenibilitat de les vides de la ciutadania en els nostres barris (Fresnillo, 2019a i 2019b).

Aquest poder del qual parlàvem ha permès al capital afrontar les successives –i inevitables– crisis a les quals es veu sotmesa l'economia capitalista i imposar la seva força sobre la classe treballadora, i ho ha fet emprant també les eines de l'Estat. Els últims anys hem vist com ha aconseguit reduir les polítiques socials i de benestar i ocupació, supeditant-les a les –noves i velles– lògiques d'acumulació (Leschke, 2012; Otobe, 2011; De Juan, 2013; Murray-Mas, 2015). Un exemple molt significatiu és la subordinació de les polítiques socials al pagament del deute que va comportar l'aprovació de l'article 135 de la Constitució espanyola. Un altre, la capacitat que té l'empresariat –inclòs el turístic o el de la construcció– d'orientar les polítiques i eines a les mans de l'Estat per crear entorns favorables per al negoci, amb privatitzacions o (des)regulacions favorables, com la mateixa Reforma Laboral de 2012 o la llei de les SOCIMIs, totes dues amb un impacte profund en les vides de la gent (Murray-Mas, 2017).

¹⁰ L'Assemblea de Barris pel Decreixement Turístic (ABDT) va néixer el 2015 i agrupa nombroses assemblees de barri i col·lectius de la ciutat afectats per la indústria turística de diverses maneres, i que es coordinen per resistir i proposar alternatives, fent accions, manifestacions, campanyes, i teixint xarxa amb altres col·lectius organitzats de la ciutat. Es pot veure el que fan a la seva web: <https://assembleabarris.wordpress.com/>

Però mirem més detalladament com s'ha produït i en què s'ha concretat aquest atac a la força del treball a l'Estat espanyol, especialment en el sector turístic. L'informe de Seminari Taifa "La desposesición de la vida cotidiana"¹¹ llança informació rellevant al pes del turisme en l'economia de l'Estat i sobre la seva precarietat estructural (Taifa, 2016). A l'Estat espanyol, les activitats de serveis representen el 74% del valor afegit brut (VAB) i el 76% de l'ocupació. És un sector molt heterogeni, ja que engloba activitats molt diverses (transport, educació, hostaleria, bancs, etc.), moltes lligades al turisme. De fet, de aquestes, les més importants són el comerç (17% del VAB serveis) i l'hostaleria i restauració (10%), que tenen un pes significativament més important a l'Estat espanyol comparat amb la resta de països del nostre entorn. Es tracta de sectors que requereixen mà d'obra poc qualificada i, com en el cas de l'hostaleria, són sectors molt interrelacionats amb la indústria turística (Taifa, 2016). Es tracta dels sectors més exposats a condicions laborals adverses i a baixos salaris, com mostra el fet, per exemple, que els salaris mitjans en l'hostaleria a Barcelona siguin els més baixos, al voltant de 16.708 euros/any, prop de la meitat del salari mitjà de la ciutat, 30.263 euros/any¹².

11 Aquest informe, que ja hem esmentat més amunt, és molt complet i està elaborat pel Seminari d'Economia Crítica TAIFA, amb una àmplia experiència en l'anàlisi crítica de l'economia amb perspectiva marxista. Moltes de les dades que s'han aportat en aquesta secció estan extretes d'aquest.

12 Segons dades de l'Oficina Municipal de Dades de l'Ajuntament de Barcelona, que es recullen en la Mostra Continua de Vides Laborals (MCVL) de l'any 2017 [accessibles a <https://ajuntament.barcelona.cat/barcelonaeconomia/ca/mercat-de-treball/remuneracions-salarials/remuneracions-salarials>]

Aquesta situació ja era negativa abans de la crisi, però, com apuntàvem abans, s'ha agreujat molt com a conseqüència de les polítiques que s'han aplicat per sortir-ne, especialment pel que fa al món laboral. D'aquesta manera, des de 2009, com a resultat de les polítiques aplicades, el pes dels salaris sobre el PIB s'ha reduït significativament, mentre augmentaven els beneficis empresarials (Viñas-Coll, 2018). Es pot veure com la política de devaluació interna que es va seguir no perseguia el creixement econòmic ni la generació d'ocupació, sinó la recuperació del benefici empresarial, que a la vista dels resultats s'ha aconseguit plenament (López, 2010; Banyuls, 2015). Si bé és cert que tres quartes parts de les ocupacions generades s'han concentrat en el sector serveis, amb l'hostaleria i el comerç al capdavant, no podem oblidar el tipus d'ús de què es tracta, amb alts nivells de precarietat i temporalitat, treball que tan aviat es crea com es destrueix (Bayona, 2019).

La reconfiguració del model productiu en l'etapa de la globalització post-crisi té lloc, com veiem, a costa d'una devastació brutal de l'ocupació i una precarització a molts nivells (Taifa, 2016, Bayona, 2019). D'aquesta manera, es produeixen diferents fenòmens d'exclusió laboral del nou model productiu gràcies a l'alta rotació d'ocupacions i a l'existència d'un exèrcit (post)industrial de reserva (modificant una mica els termes originals de Marx) que permeten una devaluació selectiva de l'ocupació i un més control i pressió sobre el mercat i la força de treball (López, 2010, Marx, 1976). Perquè s'entengui gràficament, i gairebé sociològicament: abans de la crisi, una persona mileurista amb contracte fix era vista com una situació de precarietat; avui en dia cobrar el salari mínim –o ni això– amb un contracte temporal és, per a molta gent, i especialment per a la població jove, una sort. I per aconseguir-ho, està disposat a acceptar pitjors condicions laborals (Mars, 2015).

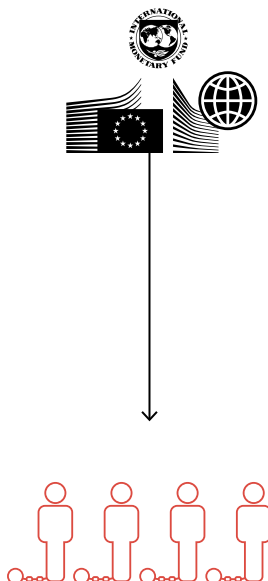
I no parlem només d'exclusió, sinó que cada vegada més una gran part de la població participa del mercat laboral en unes condicions que estan per sota de la seva capacitat productiva: o bé en l'economia submergida, a l'Estat espanyol, el 2014, es calculava que eren entre 2 i 3 milions (Ranstad, 2014); o bé per sota del seu nivell de formació, un 30% del total, i més de la meitat eren persones treballadores estrangeres i/o joves (Bayona, 2019); o bé eren directament persones treballadores pobres, un fenomen global que afectava més de 400 milions de persones treballadores, a l'Estat espanyol eren 2,6 milions, i es calcula que una de cada cinc persones estava per sota del llindar de la pobresa ¹³.

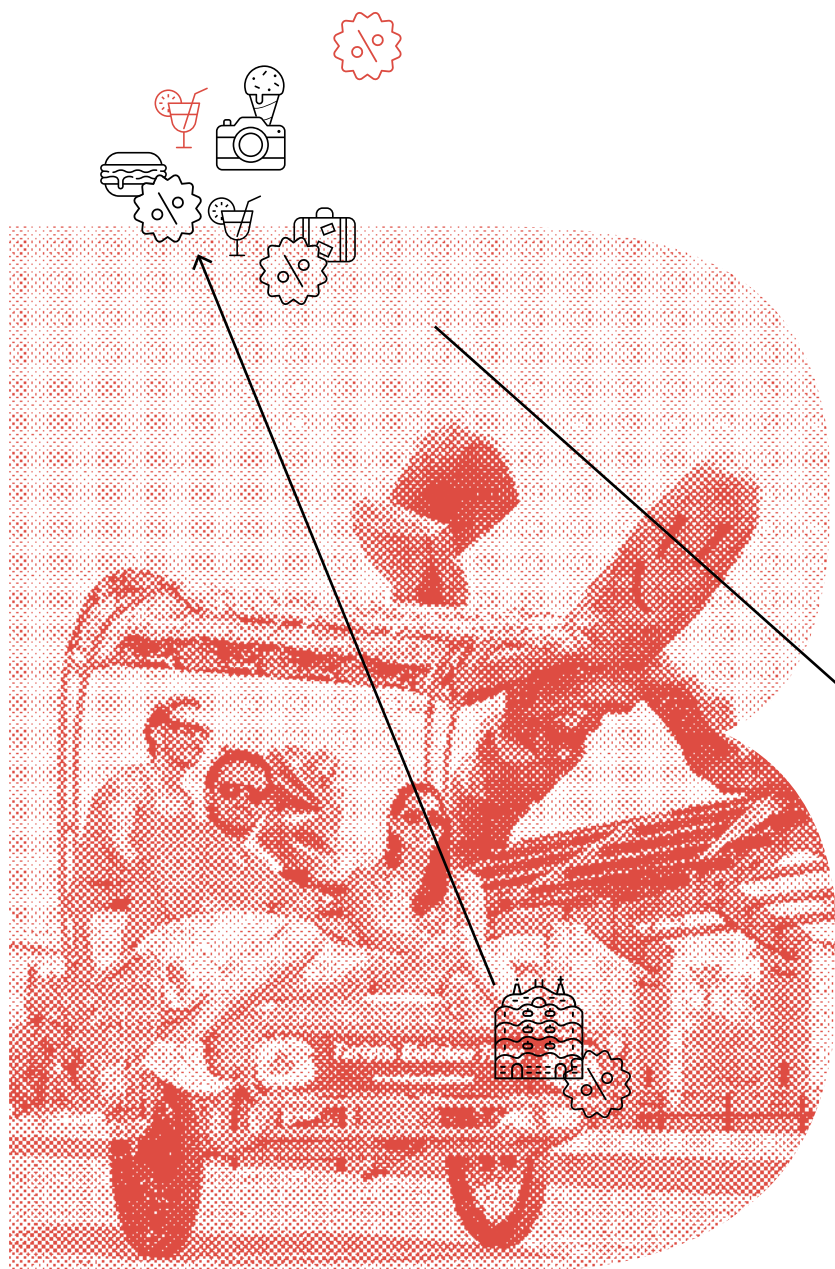
I si no n'hi hagués prou amb tot això, la transformació del model productiu ha anat de la mà de la transformació de les relacions laborals, intensificant encara més, com dèiem abans, la subordinació del treball al capital. Davant la dificultat i la incertesa del model econòmic actual d'assegurar la taxa de benefici empresarial davant de caigudes de la producció i/o la demanda, aquestes s'asseguren externalitzant les possibles pèrdues cap a la força de treball. Això es fa mitjançant diferents formes o mecanismes que permeten incrementar la flexibilitat en la relació d'explo-tació laboral, com són augmentant la temporalitat, facilitant l'acomiadament, intensificant les jornades, reduint els costos socials del treball, etcètera (Taifa, 2016). Moltes d'aquestes situacions tenen lloc, per exemple, en el cas de les Kellys, però no només aquí sinó a també a la resta d'Europa, tal com són capaces de visibilitzar aquestes treballadores amb aliances que transcendeixen les fronteres de l'Estat (Martínez, 2018, Reguero, 2019).

Aquestes demandes de més flexibilitat provenen d'institucions com el Banc Mundial o el mateix FMI i la Comissió Europea, que aquests últims anys estan promovent polítiques al voltant de conceptes com la flexiseguretat, que suposadament haurien de combinar la flexibilitat en la contractació (i l'acomiadament!) amb seguretat com a garanties econòmiques i socials de les persones treballadores (Blanchard, 2014; Duval, 2019; Larios-Pi, 2013); si bé això últim la majoria de les vegades no es correspon amb la realitat (Hastings, 2018). A més, promouen marcs de negociació entre patronal i sindicats, seguint l'exemple dels Pactes de la Moncloa de 1977, que han afeblit el poder de negociació sindical i van obrir la porta a un mercat cada vegada més flexible i desregulat i que supeditava les condicions de treball als rèdits empresarials (Hernández de la Font, 2004; Martín-Corral, 2019).

¹³ Per oferir aquestes dades s'han utilitzat 3 informes diferents de 2018-19: el primer, de l'Organització Internacional del Treball (OIT), titulat *Perspectivas Sociales Empleo Mundo* [accessible a: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670569.pdf]; el segon, del mateix any, de l'Instituto Nacional de Estadística - INE. (2018). *Encuesta de condiciones de Vida* any 2018 [accessible a: https://www.ine.es/dyngs/JNEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176807&menu=ultiDatos&idp=1254735976608]; i l'últim, de l'European Anti-Poverty Network (EAPN, en espanyol), titulat *El estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2018* [accessible a: <https://www.eapn.es/estadodepobreza/descargas.php>]

En conjunt, com dèiem, podem veure com assistim des de fa dècades a una ofensiva del capital sobre el treball, tot i que aquesta ha empitjorat després de la crisi. A l'Estat espanyol, l'aposta econòmica urbanoturística està estretament i intensament interrelacionada amb la indústria turística, tant per la via de mercantilització de l'habitatge lligat al fenomen turístic com per l'ofensiva sobre una força de treball, creixentment precaritzada especialment en aquest sector. A la ciutat de Barcelona, inserida en el mercat turístic global i en el centre del model turístic espanyol, això es veu, es viu i se sofreix, amb una especial intensitat.

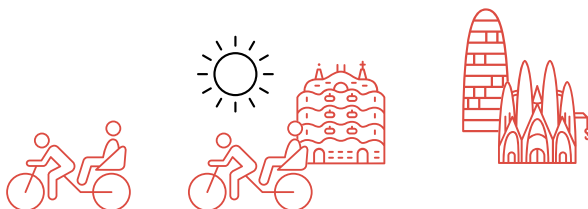

La precarietat i el treball turístic a Barcelona, un binomi inseparable?

5

La importància del turisme a la ciutat i la seva relació amb el treball precari és molt notòria, i és més gran que en moltes altres ciutats del nostre entorn. Tanmateix, sorprèn que això no es correspongui amb un debat públic pel que fa a la problemàtica ni tampoc de prou estudis, dades i aportacions acadèmiques crítiques amb aquest fet, tan lligat al model turístic de la ciutat. Tot i així, hi ha honroses excepcions. Una de les persones que més ha treballat sobre el tema és Ernest Cañada i altres persones investigadores d'AlbaSud, tant en l'àmbit local o de ciutat com en l'àmbit global, estudiant-ho des de diferents perspectives, entre les quals s'inclou la de gènere (Cañada, 2018) o la seva importància en l'àmbit global (Cañada, 2019) per citar-ne alguns. Pel que fa al cas que ens ocupa és molt important, per ser dels primers d'aquest tipus, l'informe que va publicar l'any passat "Situació, característiques i efectes del treball en el sector turístic a la ciutat de Barcelona"¹⁴ (Cañada, 2018b). En aquest informe fa una radiografia/diagnòstic de la situació del sector a la ciutat després d'entrevistar-se amb diferents actors (patronal, sindicats, persones treballadores) i fer una síntesi de la literatura existent sobre la matèria, la majoria de caràcter més teòric o centrada en casos d'altres països i ciutats.

¹⁴ Aquest informe també ha estat una font important d'informació de cara a elaborar aquest informe. Està disponible en l'enllaç següent: https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/sites/default/files/1901_informe_upf_mercat_laboral_0.pdf

Des del punt de vista general, parla de diferents processos o mecanismes que actuen de manera conjunta, alguns dels quals ja s'han explicat més amunt: marc legal estatal i europeu tendent a la desregulació, desocupació i destrucció d'ocupació que pressionen a la baixa les condicions i salaris, extensió de la contractació eventual i a temps parcial, generalització d'externalitzacions i subcontractació a partir de la reforma laboral de 2012, que a més tenen un impacte en clau de gènere molt important (Duran-Rodríguez, 2016), i les noves formes de precarietat encobertes sota el paraigua de l'economia de plataforma ja comentat més amunt (Simon, 2019; Bejerano, 2019), amb un impacte també en clau de gènere que fa que s'arribi a parlar d'"uberització de les cures" (Jiménez-García, 2018).

L'informe, a més, exposa diferents dimensions de la precarietat, i explora amb més detall com afecten en quatre àmbits diferents de l'activitat turística: hotels i hostels, habitatges d'ús turístic, guies i activitats per a turistes, i servei de bus turístic. Quant a les condicions de treball, primer explora els diferents factors o situacions que es poden produir en aquells llocs en què el treball està regulat i organitzat: parlem tant des del punt de vista material i d'entorn/ambient, com organitzatiu i psicosocial. Després analitza altres condicions d'ocupació, que consideren diferents tipologies de treball incloent la desocupació, la subocupació, el treball informal, infantil, etc. Entre aquestes, destaca aspectes com la temporalitat, molt accentuada en el sector turístic, i més encara quan es tracta de dones, persones d'origen migrant i/o joves; el baix nivell salarial ja esmentat més amunt, més acusat, entre altres factors, per la dificultat de sindicació que presenten moltes de les tipologies de treball del sector; la intensitat de les jornades, molt present quan abunden els contractes curts i/o a temps parcial; l'especial dificultat d'exercir drets laborals com la baixa mèdica o les vacances pagades; o la vulnerabilitat a la qual s'enfronten moltes treballadores en sectors com l'hostaleria, la restauració o les treballadores del turisme de negocis i congressos, exposades sovint a assetjament sexual.

A tot això cal afegir els problemes de salut que es deriven de les diferents situacions de precarietat a les quals s'han d'enfrontar moltes de les persones treballadores del sector (Muntaner, 2013). Alguns estudis ja han demostrat com, per exemple, el treball informal està relacionat amb diferents patologies i amb males condicions de salut en altres països com Xile (Ruiz, 2017). Uns altres ens mostren com aquí a Europa hi ha una relació clara entre el nivell de precarietat de l'ocupació i l'estat de diferents indicadors de benestar de les persones treballadores (Julià, 2016, Julià, 2017, Benach, 2016). Un exemple clar el trobem novament en les cambreres de pis, un dels casos que més s'han estudiat. A causa de les seves condicions de treball (precari) i a la mena de treball que fan, sofreixen una alta incidència de diferents patologies musculoesquelètiques, dolor crònic o fatiga, entre altres afectacions i, a més, veiem que són situacions que s'han intensificat i agreujat arran de les externalitzacions a les quals s'han vist afectades, i també a causa de les polítiques que s'han aplicat després de la crisi. (Cañada, 2015, Cañada, 2016).

Finalment, és interessant veure la distribució sociodemogràfica de la precarietat, quin tipus de persones la pateixen amb més freqüència i intensitat? L'informe de Cañada ens mostra com l'home, adult, altament format i d'origen espanyol és el perfil menys comú en el sector turístic i el que està exposat a menys nivells de precarietat. Per contra, dones, joves i persones d'origen migrant, sovint amb baixa formació, són els col·lectius amb més presència en el sector turístic i sobre els quals pesen amb més força, i sovint interseccionen, els diferents factors de precarietat que s'han assenyalat (Albarracín, 2010; Cañada, 2018).

5.1 La dimensió de gènere en el turisme (i la seva relació amb la financiarització)

La indústria turística és un sector altament feminitzat, amb una presència del 60-70% de dones tant aquí com en molts altres països (UNWoman, 2011; Stacey, 2015), i en el qual moltes d'elles són considerades i tractades com a treballadores de segona classe (Morini, 2007). Com a tals, són sotmeses a diferents factors de precarització i desigualtat lligats a la seva condició de dona, com la bretxa salarial (que es manté o fins i tot creix a la UE l'última dècada (Manresa, 2019), la segregació vertical que situa a la majoria de les treballadores en la base de la piràmide, l'especial incidència de la temporalitat, els biaixos en la selecció de la força de treball o l'assetjament sexual que abans esmentàvem (Matulewicz, 2015).

De fet, tal com explica el mateix Cañada, juntament amb Daniela Moreno, en un altre estudi que aborda específicament la dimensió de gènere en el treball turístic, la majoritària participació de les dones en el treball turístic es relaciona amb la predominança del sector serveis, com són l'allotjament o la restauració, tal com ja s'ha indicat. Aquestes activitats estan lligades a treballs de reproducció que són considerats una extensió del treball domèstic, un treball que recau principalment sobre les dones i que arran de la crisi i les polítiques d'austeritat s'ha vist intensificat i assumit cada vegada més per elles (Cañada, 2018). D'aquesta manera, en un entorn cada vegada més precaritzat, a casa i a la feina, les dones dediquen cada vegada més temps a sostenir la reproducció social, incrementant el gran deute de cures¹⁵ existent en la nostra societat (Bayas, 2017). Les desigualtats que sofreixen les treballadores lligades al gènere no només no tenen lloc en el marc del treball que desenvolupen en la indústria turística sinó que inclouen el treball que fan –i el temps que destinen– a tenir cura de la vida a les ciutats (Carrasco, 2014; Herrero, 2012).

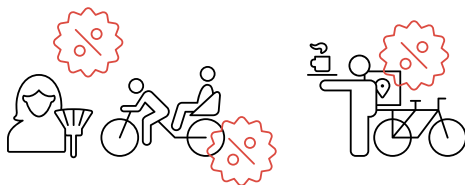
¹⁵ Blanca Bayas explora el concepte del "deute de cures" en l'informe que va publicar el 2017 l'Observatori del Deute en la Globalització titulat *El deute de cures. el patriarcat i el capital a l'ofensiva, l'economia feminista com a proposta* [accessible a: <https://odg.cat/es/publicacion/deuda-cuidados/>]

Finalment, és interessant esmentar novament el cas de les cambreres de pis, no només per la seva lluita sindical des del punt de vista laboral amb les Kellys, o per com els impacta la precarietat en temes de salut, sinó perquè a més permet aportar llum sobre com s'ententeixen el patriarcat i la financiarització de la fase actual del capitalisme al voltant del model turístic. Des de fa anys, les cambreres de pis són un col·lectiu altament precaritzat, com bé expliquen Albarracín i Castellanos, en part gràcies a les estratègies empresarials clàssiques que busquen més eficiència a costa de pitjors condicions laborals (Albarracín, 2013). No obstant això, és interessant veure com l'exposició als mercats financers altament competitius pot conduir en general a una intensificació del treball amb increments de productivitat, més hores, salaris més baixos, etc. (Bryan, 2009; Harvey, 2014). I no és casualitat que en el cas del negoci hotel·ler, exposat a mecanismes de financiarització aquests últims anys, aquest atac de la força de treball s'hagi concentrat en el col·lectiu de les cambreres de pis, que es compon majoritàriament de dones (Cañada, 2016). Però és que, a més, és interessant veure, tal com expliquen Yrigoy i el mateix Cañada, que la lògica de precarització no hagi estat només la que s'esperaria d'un empresari intentant treure més beneficis, sinó la d'oferir aquestes estratègies de potencial devaluació laboral com a incentiu per a la inversió estrangera de cara a alleujar les tensions del deute, com ha estat ben documentat en el cas dels Hotels NH (Yrigoy, 2018).

6

Davant les crítiques que des de fa anys arrossega el model turístic barceloní de bona part de la ciutadania i els moviments socials, ja en l'anterior mandat municipal es va proposar un gir polític pel que fa a la promoció acrítica i desmesurada de la indústria turística que s'havia fet fins al moment. El Pla Estratègic de Turisme de Barcelona 2020 (PET2020)¹⁶, que va impulsar el nou govern municipal per al període 2015-2020, es va fer pivotar al voltant del concepte de sostenibilitat. Es tractava de posar sobre la taula que el model turístic tenia impactes negatius (i.e. *externalitats*, que són en realitat inherents o *internes* al model) i que aquestes s'havien de tenir en compte de cara reduir-les, evitar-les o compensar-les. Aleshores es va parlar de gestionar millor el turisme i reforçar la governança pública de l'est per garantir que el model opera sota criteris de sostenibilitat (en el temps, en l'espai) i responsabilitat (social, ambiental, de gènere, etc.). Des de l'àmbit laboral, cal destacar com la mateixa alcaldessa Ada Colau esmenta la necessitat de "prestar especial atenció a la qualitat de l'ocupació que es genera".

¹⁶ El Pla Estratègic de Turisme de l'Ajuntament de Barcelona es recull en l'informe: "Turisme 2020 Barcelona: Una estratègia col·lectiva per un turisme sostenible", que està accessible a: https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/sites/default/files/turisme_2020_barcelona_1.pdf

Aquesta aposta per la sostenibilitat no és nova en el turisme des d'un punt de vista global, i menys ara davant la força del moviment ecologista i el consens davant la situació d'emergència climàtica. Davant la càrrega que comporta la imatge negativa creixent que està rebent el turisme (Pollock, 2013; The Guardian - Editorial, 2018), en molts casos sota el paraigua de turisme de masses (o overtourism, en anglès), la mateixa Organització Mundial del Turisme de l'ONU (UNWTO, per les sigles en anglès) va dedicar un informe sobre aquest tema, centrat, a més, en el turisme urbà (UNTWO, 2018). En aquest, coincideix en la necessitat de “desenvolupar i gestionar [el turisme] d'una manera sostenible tant per a visitants com per a les comunitats locals”; si bé les seves propostes no semblen encaminades a resoldre d'arrel un problema que és estructural: dispersió espai-temporal i segmentació de visitants, noves ofertes, revisar regulacions, integrar amb allò que és local, millorar la comunicació, monitoritzar, etc. A més, és important fer notar com no inclou cap esment al tema laboral-precarietat.

De fet, aquesta absència o poca visibilitat del tema laboral dins del concepte de sostenibilitat és notòria tant en l'àmbit internacional com en el mateix PET2020. L'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible de les Nacions Unides proposa 17 objectius prioritaris en l'àmbit mundial¹⁷. Diversos d'aquests objectius interpel·len de manera més o menys directa el sector turístic: ja sigui des del punt de vista de lluita contra la pobresa (1r), promoció de salut i benestar (3r) o reversió de les desigualtats de gènere (5è); des d'un punt de vista de consum intensiu d'aigua i energia i els seus efectes en el canvi climàtic (6è, 7è, 13è); o del treball decent i l'impuls del creixement econòmic (8è); i, finalment, pel que fa a les aliances necessàries per aconseguir-ho (17è) (Azcárate, 2019; Cañada, 2017; Baum, 2016). Si bé allò que fa referència al treball decent potser és el més important pel que fa a la lluita contra la precarietat, voldríem fer dues consideracions importants.

¹⁷ Les Nacions Unides van acordar el 2015 l'Agenda 2030, que recull l'informe: 'Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible' [accessible a: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>].

Primer, la qualitat i les condicions de l'ocupació generada pel turisme, que haurien d'estar en el centre de la "sostenibilitat" de la vida, queden massa sovint fora del debat i no tenen prou visibilitat, com també apunta Cañada en el seu informe sobre Barcelona (Cañada, 2018). L'Organització Internacional del Treball (OIT), que ja va definir el treball decent fa anys, proposa quatre pilars centrals en el marc de l'Agenda 2030: creació d'ocupació, protecció social, drets en el treball i diàleg social (OIT, 2017). No obstant això, com hem vist en aquest informe, la creació d'ocupació és baixa, i en els casos en què no ho és, com el del turisme, és de molt baixa qualitat i inestable (Taifa, 2016). A més, la protecció social i els drets del treball són amenaçats i retallats àmpliament i el nivell de precarietat és molt elevat (Clemente, 2019), i el diàleg social entre patronal, sindicats i organitzacions socials està cada vegada més desequilibrat que mai en favor dels primers (Dynarski, 2018).

I segon, i encara més important, la relació capital-treball en el sistema actual s'inseureix sota la lògica de creixement il·limitat sobre els que s'erigeix el model econòmic i productiu dominant. No obstant això, com diuen Ecologistes en Acció en el seu últim informe: "Caminem sobre l'abisme dels límits"¹⁸, i les evidències que la crisi social, ecològica i econòmica és molt greu i anirà a pitjor, són aclaparadores (EEA, 2019; Anderson, 2019). El turisme, en relació amb tot això, té un pes molt important; social i econòmic, com veiem aquí, però també ecològic, tant a Barcelona (Rico, 2019) com en la resta del món (Yang, 2012). Per molt que vagi acompanyat de l'etiqueta "sostenible", el model actual és insostenible. És urgent plantejar aquesta qüestió obertament i sense por per poder afrontar un repte de tal magnitud. Alhora hem de continuar construint –com ja s'està fent– alternatives econòmiques que no envaeixin la realitat material a la qual ens enfrontem (Miró, 2018).

¹⁸ L'informe es titula Caminar sobre el abismo de los límites: políticas ante la crisis ecológica, social y económica [accessible a: <https://www.ecologistasenaccion.org/JMG/pdf/informe-abismo-limites.pdf>] i exposa de manera breu i clara com ens apropem als límits biofísics del planeta i l'impacte que això tindrà a diferents nivells.

Estem davant d'un problema estructural i profund causat pel projecte neoliberal dins del sistema capitalista que ha generat enormes desequilibris de poder entre els diferents actors que hi ha en joc. Aquest problema difícilment se solucionarà amb mesures “cosmètiques” o superficials únicament destinades a gestionar-ho millor, o fer-ho amb més sensibilitat o de manera més eficient. És evident que tenint en compte la profunditat i la dimensió global del problema, aquest no es pot solucionar només localment. Però també ho és que cal actuar des d'ara mateix en l'àmbit de les ciutats, crear i fomentar aliances sobre la base d'aquest diagnòstic i promoure polítiques públiques que vagin a l'arrel del problema.

Per aquest motiu, iniciatives o exemples com la “responsabilitat social corporativa” de les empreses o les apel·lacions al “consum responsable”, també pel que fa al turisme, tenen un recorregut limitat i, en tot cas, complementari. Si mirem algunes de les mesures centrals i més reivindicades del PET2020 de l'Ajuntament, com el PEUAT en habitatge o el Pla de mobilitat sostenible en mobilitat, veiem que són manifestament insuficients; per no entrar ja en el que s'està fent en els àmbits estatal i internacional, on sovint es prenen mesures que directament redunden o empitjoren la situació en comptes de revertir-la.

A més, pel que fa al tema laboral, la presència que aquest té en el PET2020 i en les diferents actuacions de l'Ajuntament és més aviat menor: impuls necessari però en data d'avui encara minoritari de l'Economia Social i Solidària i el cooperativisme, promoció i pedagogia del turisme sostenible, discriminació positiva i modestes clàusules –sostenibles– de contractació pública, mediació-pacte entre agents privats del turisme i sindicats, reforç modest d'alguns instruments reguladors/disciplinaris, o promoció de la formació i la professionalització en el sector.

L'única sostenibilitat veritable és la que posa la vida en el centre, i que, per tant, té en compte tant les condicions de treball com les conseqüències del nostre model de desenvolupament en el món, que al final és font de vida, però que amb aquest sistema estem empenyent a la vora de l'abisme (EeA, 2019).

6.1 Interès públic amb gestió privada?

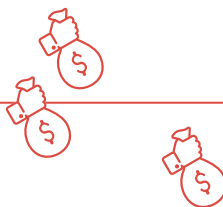
Les relacions laborals actuals –fruit del desequilibri creixent de poder entre patronal i grans inversors i les persones treballadores– resulten en uns nivells de precarietat insostenibles per a molta gent des de fa massa temps. A més, sembla que no s'han vist significativament modificades fruit de les polítiques implementades durant aquests últims anys. Si bé aquesta semblava que era la intenció quant a la governança del turisme a la nostra ciutat, que es volia que respongués més als interessos de la ciutadania i no de *lobbies* i grans inversors privats, la realitat avui és que aquests continuen tenint un pes decisiu per imposar la seva agenda i les polítiques que més els interessen en les diferents administracions (Viver, 2019; Taifa, 2016; Ill-Raga, 2018).

Això s'evidencia –o condensa– a Barcelona en la figura del Consorci de Barcelona Turisme. Es tracta d'una col·laboració publicoprivada (CPP)¹⁹ de més de 20 anys de recorregut, que influeix molt significativament en les polítiques sobre turisme sota criteris empresarials, si bé està finançada amb diners públics (Aznar, 2017). Es tracta d'una eina que ha permès al sector privat vinculat a la indústria del turisme promocionar-se i multiplicar el seu negoci a costa de l'erari públic i sense tenir en compte els seus impactes, o com abans dèiem, “externalitats”. Altres informes ODG ja assenyalen les importants problemàtiques associades al model CPP en altres sectors, però que són fàcilment extrapolables al turisme, i el seu paper important en el desplegament del projecte neoliberal (Scherer, 2019).

¹⁹ L'Observatori del Deute en la Globalització ha treballat de manera àmplia sobre les CPPs, què són, quins impactes tenen, quin és el seu marc legal, les problemàtiques associades, etc. Es pot trobar més informació en els diferents informes publicats, accessibles a: <https://odg.cat/es/colaboraciones-concesiones-publico-privadas-cpp/>

Les CPPs són fórmules contractuals perquè el sector privat construeixi i gestioni béns o serveis tradicionalment públics, com són infraestructures, hospitals, escoles i altres serveis clau. Es lliuren a allò que és privat, augmentant els seus beneficis i quedant exempt de riscos (recauen sobre allò que és públic) mentre empitjora el servei, prolifera la corrupció i es buiden les arques de l'Estat. La recepta CPP està convertint-se en la solució per excel·lència per finançar i/o gestionar els nostres béns i serveis públics, però l'Estat no està preparat per negociar-los, supervisar-los, garantir-ne la transparència i efectivitat, ni assegurar que s'executen en l'interès públic. Com a resultat d'això, l'experiència amb projectes CPPs és molt negativa i en molt poques ocasions s'han aconseguit uns resultats positius. La seva proliferació generalitzada sense evidència d'èxit en termes econòmics, socials, mediambientals i de gestió democràtica, és molt perillosa i ha trobat oposició en nombroses organitzacions i entitats de la societat civil de més de 40 països²⁰. Un exemple paradigmàtic és el fracàs del conegut projecte Castor²¹, però tenim molts més arreu del món (Eurodad, 2018).

20 146 organitzacions de 45 països han signat conjuntament un manifest per a la campanya global contra les CPPs, després de l'acaparadora experiència negativa que han comportat contra l'interès públic. El text i les organitzacions signants es poden trobar aquí: <https://eurodad.org/Entries/view/1546822/2017/10/11/Public-Private-Partnerships-Global-Campaign-Manifesto>

21 El projecte Castor és un exemple flagrant de com les CPPs són eines de privatització de beneficis i socialització de pèrdues multimilionàries amb uns enormes costos socials i ambientals. El Cas Castor és una acció ciutadana en forma de querella criminal, impulsada per l'ODG, Xnet i l'IDHC. El seu objectiu és depurar responsabilitats i acabar amb el frau i la impunitat que es generen al voltant del projecte Castor; una obra d'emmagatzematge de gas que no ha entrat ni un sol dia en funcionament, executat per EscalUGS d'ACS, amb la complicitat del PP i del PSOE. El cost de la controvertida indemnització a l'empresa es va carregar en un principi a les butxaques de les persones consumidores de gas, ara frenat però pendent de resolució definitiva. Per a més informació: https://odg.cat/pagines_campanyes/caso-castor/

Pel que fa al turisme, a Barcelona tenim iniciatives com el Consell de Turisme i Ciutat, encara que fins ara és només una eina participativa i transversal amb caràcter únicament consultiu que havia d'integrar multiplicitat d'actors, tant empresarials com socials, però que s'ha mostrat ineficient davant el poder de classe de les grans empreses –segurament– a causa de la feblesa del govern progressista i pel seu caràcter no vinculant. L'Ajuntament es marcava com a objectiu en el PET2020: “Aprofundir en el coneixement d'aspectes clau que incideixen en la gestió del turisme: mercat de treball i condicions laborals, impactes immobiliaris, teixit comercial, ús turístic de la mobilitat, etc.”. Això és essencial, però ha d'anar acompanyat de polítiques públiques i aliances –de classe– a diferents nivells per afrontar un repte com el que comporta transformar el model turístic per fer sostenible la vida. Cal que la participació de la ciutadania (i de les persones treballadores) no només sigui “consultiva” sinó també “vinculant”, tenint en compte que s'explota el seu espai de vida i força de treball, a més del patrimoni comú, cultural i històric, que és de totes les persones.

A més, si bé aquest “coneixement” és essencial, no sembla haver anat acompanyat de manera suficient de polítiques que ho hagin fet possible. Així, per exemple, l'Observatori de Turisme a Barcelona (OTB), que es va crear el 2015 entre Ajuntament, Diputació i el mateix Consorci, i a la qual s'ha sumat ara la Cambra de Comerç, no recopila informació ni monitora dades sobre precarietat i condicions laborals en el sector, i sembla oferir informació només en termes de promoció del sector responnent als interessos del Consorci i la Cambra. D'altra banda, la iniciativa dels Punts de Defensa de Drets Laborals, que és molt interessant, compta amb una extensió territorial menor i recursos molt limitats davant del desplegament i incidència potencial que podria tenir.

El model productiu i del mercat de treball s'estan transformant a gran velocitat: falsos autònoms, capitalisme de plataforma, desregulació creixent, automatització, etc., i la indústria turística va al capdavant (HSTI, 2019; WTTC, 2010). Els reptes que s'apropen en els àmbits social, econòmic i ecològic són d'una gran complexitat i d'una importància ineludible. La proximitat d'una nova recessió i crisi global, que amb tota seguretat els grans poders financers –inclosos els turístics– voldran carregar sobre l'esquena de les persones treballadores, imposa la necessitat d'abordar els canvis estructurals necessaris en tots els àmbits amb rapidesa i determinació.

El poder de classe, davant les reorganitzacions i amenaces que arriben des de la base o les administracions, es reposiciona i amenaça. En aquest sentit, hi ha nerviosisme en la indústria turística quan des de moviments socials i alguns partits posen el decreixement turístic damunt la taula (Blanchar, 2016; Sentit Crític, 2019) o que sorgeixen propostes com les del *lobby* Barcelona Global d'impulsar un consorci de

turisme alternatiu i totalment privat si l'actual no respon als seus interessos polítics o empresarials (Catà, 2019). La intensa tasca de *lobby* que fan Airbnb i altres multinacionals del sector a Europa²² per influir sobre la indústria turística, amb mesures com la desregulació encara més gran dels serveis, seguint la línia de la Directiva Bolkestein (Álvarez-Barba, 2019, CEO, 2019), o la creació de noves categories o regulacions de treball per ajustar-se a l'economia de plataforma, és un altre exemple dels moviments realitzats des dels interessos corporatius (Sánchez-Silva, 2019). S'imposa la tasca, compresa en el mateix PET2020, d'"establir aliances i impulsar projectes comuns per introduir canvis en els marcs reguladors i legislatius d'escala superior", si bé aquests haurien de ser estructurals i significatius i no d'un ordre menor.

No obstant això, després dels resultats del nou cicle municipal obert recentment, les polítiques proposades durant la campanya pels partits que hi ha ara en el govern llancen dubtes seriosos sobre el seu potencial per combatre la precarietat en el sector. De fet, semblen intercedir per obrir nous mercats, com el cultural o el científic i el del coneixement, al turisme, i impulsar noves col·laboracions públicoprivades encobertes en el sector (ACN, 2019). No sembla que reconguin ni qüestionin l'asimetria de poder existent entre la patronal i els *lobbies* privats enfront de la ciutadania, els moviments socials i les persones treballadores. Si bé han incorporat el concepte de "sostenibilitat" en la seva narrativa, ho fan en la versió més superficial i en contradicció oberta amb les polítiques de creixement il·limitat en què basen les seves propostes de creixement econòmic i generació d'ocupació. Encara que a mitjà termini (e.g. cicle electoral) això no sigui un (gran) problema, el context d'emergència climàtica i d'ecodependència en què ens trobem no admet vacil·lacions (EeA, 2018). Propostes com el turisme responsable o sostenible sota el segell Biosphere²³ o l'Agenda 2030, que recullen la qüestió laboral de manera menor i que no toquen d'arrel el model ni els criteris centrals de gestió sota el pes de l'interès privat, ens acosten poc –si no gens– a la solució.

22 Un altre exemple d'això és l'European Tourism Manifesto for Growth & Jobs que signen fins a 52 actors de diversos tipus del sector turístic a Europa en el qual intercedeixen per augmentar la competitivitat del sector, reforçar la digitalització, millorar la governança (traient regulacions i millorant l'eficiència), treballar conjuntament entre països ja actors (i promoure més CPPs), diversificar i desestacionalitzar, etc. Per a més informació, es pot consultar la seva web: <https://www.tourismmanifesto.eu/>

23 La certificació Biosphere l'atorga l'Institut de Turisme Responsable –impulsat per la UNESCO el 1995– i treballar per desenvolupar i implementar un segell de turisme sostenible per al sector turístic. En la línia dels ODSs, la lluita contra la precarietat té menys pes. Per a més informació: <https://www.biospheretourism.com/es>

La Directiva Bolkestein, els “free tours” i la precarietat, nou atac?

El cas dels guies turístics de free tours és un exemple paradigmàtic de la precarietat en el sector i de la seva relació amb els interessos del poder lobbístic i econòmic que actua des de Brussel·les. El 2006 es va aprovar en el Parlament Europeu la Directiva de Serveis, també coneguda com Directiva Bolkestein, que va comportar una liberalització del sector serveis imposada des de la Comissió Europea cap als estats membres, amb més flexibilització dels controls administratius i un descens, si no eliminació, de les activitats d'ordenació. És a dir, una desregulació en massa del sector serveis –amb un pes importantíssim en turisme– i un buidatge de la sobirania estatal per regular-los.

Arran d'això, i tenint en compte l'augment de demanda d'un sector turístic en auge, apareix la possibilitat d'exercir de guia sense carnet oficial i sorgeixen moltes empreses de free tours disposades a fer d'“intermediàries” seguint el model imposat pel capitalisme de plataforma. Es denomina així per evitar reconèixer els seus guies com a persones treballadores (no es reconeix la relació laboral empresa-treballador), imposant-los així una situació de falsos autònoms que és inherentment inestable i precària, i que permet que aquestes empreses tinguin unes pràctiques fiscals que freguen el frau, a més de no responsabilitzar-se de les condicions laborals a què sotmeten a les persones “guies” que hi treballen.

Si bé tot això és fruit de la Directiva Bolkestein de l'any 2006, que afectava directament els estats, deixant fins i tot cert marge regulador a administracions regionals i locals, el 2019 vam assistir a un nou intent de renovar, ampliar i estendre la directiva perquè afectés també en l'àmbit local, restant autonomia a aquests governs per aprovar mesures oposades al sentit de la directiva, donant sempre l'última paraula a la Comissió Europea. Afortunadament es va frenar a temps gràcies a la pressió d'aliances entre molts municipis i entitats de la societat civil organitzada que van pressionar i s'hi van oposar. Tot i així, hi ha evidències que la pressió dels *lobbies* no es deté a Brussel·les per relançar la nova edició de la “Directiva de Procediment de Notificació de Serveis” amb la nova presidència del nou Parlament Europeu a partir de març de 2020, un fet que podria tenir conseqüències nefastes per a les persones treballadores a diferents àmbits i a la Unió Europea, i limitar de manera greu el marge de maniobra dels municipis.

6.2 Els moviments socials en lluita per transformar el model

Els impactes del model turístic actual afecten la ciutadania en diferents fronts, el laboral i el de l'habitatge en són dos dels principals, tot i que també ho fa des d'un punt de vista integral i profund destruint el teixit comunitari i la convivència social. No obstant això, allà on es concentren els embats del capital també floreixen les resistències de la gent organitzada, i amb el turisme no és diferent. A Barcelona, especialment en barris amb una forta pressió turística, no és casualitat que molts dels col·lectius que formen part del moviment popular per l'habitatge col·laborin i estableixin aliances amb espais de lluita antiturstització com l'ABDT. De fet, aquests últims fa anys que porten al centre del debat la necessitat de promoure una agenda de decreixement turístic que posi en el centre la vida en els barris i que abasti tant elements de salut i benestar, lluita contra l'emergència climàtica, condicions de treball digne (no-precari), i una gestió del model que respongui a l'interès publicocomunitari i no a l'empresarial-financer. I, afortunadament, no sols des dels moviments socials sinó també des de l'acadèmia s'està començant a treballar la necessària –i ineludible– relació entre decreixement i turisme (Fletcher, 2019; EeA, 2019).

En el tema laboral, si bé les lluites estan més fragmentades i en diferents nivells d'intensitat, segons de quins sectors i conflictes parlem, és significatiu que noves formes de precarietat –com les que estan vinculades al capitalisme de plataforma i els falsos autònoms– o algunes de més conegudes que són per causa de mecanismes d'imposició recent –com el cas de les Kellys per les externalitzacions i la Reforma Laboral– estiguin tenint una força tan important els últims anys. Teixint aliances amb sindicats de classe i/o autoorganitzant-se en els seus propis sindicats, estan desenvolupant lluites que han aconseguit pes mediàtic i incidència a diferents nivells. Les Kellys en són un exemple, perquè han aconseguit arribar a incidir en l'àmbit estatal i europeu, i han posat sobre la taula propostes legislatives com la Llei Kellys o la modificació de l'Estatut dels Treballadors (Martínez, 2018). El cas dels riders –treballadors que reparteixen en empreses com Deliveroo– és un altre molt important. Han aconseguit ser reconeguts com a treballadors en algunes demandes que han aconseguit guanyar i continuen visibilitzant amb èxit la seva situació de precarietat mentre mantenen un pols enfront d'aquestes multinacionals en un moment crucial de transformació del mercat laboral (EP, 2019).

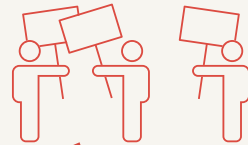
Davant d'un sistema dissenyat per desatendre-les i ignorar-les, des del punt de vista de desequilibri de poder capital-treball ja explicat, moltes d'aquestes persones treballadores estan aconseguint fer-se escoltar i recuperar part del poder que els han anat arrabassant. Si bé moltes d'elles impugnen íntegrament un sistema que no les posa en el centre, això no treu que treballin per i per aconseguir mesures concretes –encara que siguin petites victòries– que els apropin més a les condicions que qualsevol persona necessita per poder viure una vida digna. Les aliances que s'estan donant entre diferents sectors i que inclouen noves formes de sindicalisme, sovint sota el difús paraigua de sindicalisme social, són imprescindibles i cal que s'ampliïn i reforcin per recuperar terreny a la precarietat, que és l'enemic comú de la majoria de la gent, sistemàticament exclosa de la riquesa generada a costa seva (Blanco, 2019; Mes, 2019).

En paral·lel, és ineludible continuar posant l'esforç a dissenyar, construir i implementar alternatives econòmiques i d'ocupació que no operin sobre criteris de benefici empresarial i creixement econòmic i que, a més, estarien més ben protegides davant l'assot d'una més que previsible nova crisi (Reynolds, 2019). En aquest apartat, el cooperativisme i l'Economia Social i Solidària (ESS) tenen anys de treball de vital importància que hauria de ser reforçat i expandit en la mesura que sigui possible (Miró, 2018). Les iniciatives en aquest sentit en el sector turístic són menors però necessàries, perquè il·luminen nous camins que són molt imprescindibles. La Xarec²⁴, una cooperativa de serveis de restauració i turisme responsable, en el marc de l'Economia Social i Solidària, n'és un bon exemple. El projecte de l'aplicació de repartidors Mensakas²⁵ que està ara en construcció, en seria un altre exemple. Es tracta d'una aplicació que està sent impulsada pel col·lectiu de repartidors en lluita RidersXDerechos i que aspira a oferir una alternativa a grans multinacionals com Deliveroo per, a diferència d'aquesta, oferir un treball digne per a les persones que treballin en aquest àmbit o sector.

24 La Xarec és una iniciativa cooperativa que posa sobre la taula serveis vinculats al turisme que no responen a lògiques clàssiques d'acumulació capitalista, sinó que posen la vida en el centre, treballant amb productes de proximitat, oferint condicions laborals més justes, i treballant dins de l'Economia Social i Solidària. Més informació a: https://twitter.com/xarec_

25 És un projecte encara en construcció. Més informació a: <https://twitter.com/MensakasApp>

7

En aquest informe s'ha posat en context el conflicte/tensió capital-treball sota el projecte neoliberal i s'ha exposat quines formes pren i les conseqüències que té pel que fa a precarietat, especialment en relació amb el model turístic actual. Com s'ha explicat, tot això està relacionat amb dinàmiques profundes i estructurals que venen des de lluny i que condicionen les administracions i institucions públiques a tots els nivells. No obstant això, és cert que respecte a la majoria dels temes centrals estem parlant d'estructures i competències d'àmbit supramunicipal, tant en l'àmbit estatal com pel que fa a la legislació laboral (e.g. Reforma Laboral 2012), com en l'àmbit europeu i internacional, que és on es dirimeixen sovint aspectes com les polítiques d'austeritat o les directives que regulen el mercat laboral (e.g. Directiva Bolkestein).

A aquest nivell, malgrat requereixi un abordatge més ampli i complex del que permet l'espai d'aquest informe, sí que volíem destacar la necessitat d'actuar en la línia de reduir el pes del capital pel que fa al treball amb els diferents mecanismes que siguin necessaris: protegint les persones treballadores mitjançant les regulacions pertinents, afavorint i promoció el paper dels sindicats i la negociació col·lectiva, reconeixent com a treballadors les noves formes de treball sota el paraigua de l'economia de plataforma, etc. A més, és imperatiu abordar qualsevol d'aquests canvis, tenint en compte una perspectiva de gènere i que lluiti contra qualsevol tipus de discriminació, especialment per raó d'origen o raça. Fer polítiques feministes que lluitin contra les desigualtats a les quals s'enfronten les dones, o polítiques antiracistes que ho facin contra les que són causades per raó d'origen o raça, també són maneres de lluitar contra la precarietat des d'un punt de vista estructural, encara que no sigui estrictament en l'àmbit laboral formal.

Dit això, i atès que aquest informe se centra en la relació entre precarietat laboral i turisme a la ciutat de Barcelona, farem ara algunes recomanacions i propostes concretes per transformar el model des de l'àmbit municipal, però que es fan sobre la base del diagnòstic global i de context del fenomen:

Recomanacions

Millora del coneixement de la precarietat i les seves causes.

Primer de tot, és urgent millorar i expandir el nostre coneixement sobre el mercat laboral a la nostra ciutat. L'informe de Cañada és un primer pas, i aquest treball pretén contribuir-hi, però falten estudis que mirin i aprofundeixin en els diferents nivells i factors de precarització des d'un punt de vista general, però també els relacionats amb el model turístic. En aquest sentit, la creació d'un Observatori de Turisme a Barcelona (OTB), que no estudia ni monitora aspectes relacionats amb el treball turístic més enllà del nombre de llocs de treball generats és un error que s'hauria de corregir de manera urgent. Per a aquesta proposta, com per a moltes altres, caldrà treballar en col·laboració amb les diferents administracions implicades.

La sostenibilitat és incompatible amb la precarietat.

Cal vincular de manera molt més estreta i explícita el concepte de sostenibilitat sobre el qual s'estructura l'actual PET2020 (i sobre el qual probablement pivotarà el nou PET 2025 o 2030) amb la noció de treball decent/digne (i de qualitat), implementant mesures ambicioses de lluita contra la precarietat en els diferents àmbits que s'han exposat aquí, com per exemple el treball informal, les desigualtats de gènere al treball, l'exclusió laboral, les afectacions de la salut derivades del treball precari, la desprotecció creixent pel que fa a drets laborals, etc. A més, des de l'àmbit ecològic ambiental, cal repensar de manera urgent com s'aborda l'ocupació en termes "sostenibles" sota el context dels límits biofísics –materials– sobre els quals ja estem operant i davant la emergència climàtica a la qual ens enfrontem. El creixement econòmic està (estarà) limitat per aquests límits i s'imposarà inevitablement la necessitat de decreixer, una situació que cal tenir en compte i abordar des de la perspectiva laboral.

Recomanacions

Més recursos per a la defensa de drets laborals.

En la línia de les dues propostes anteriors treballa el Punt de Defensa de Drets Laborals: ofereix assessorament legal i informatiu, treballa en l'àmbit de formació i apoderament sobre drets laborals amb les persones treballadores i, a més, permet tenir una imatge més propera –millorar el coneixement– de la realitat precària de districtes com Ciutat Vella. Dit això, l'escala a la qual treballa és més menor i amb pocs recursos i, per tant, té un impacte limitat. S'hauria d'apostar per iniciatives en aquesta línia que, a més, treballin en xarxa amb altres col·lectius i entitats socials i laborals, i dotar-les de prou recursos econòmics, logístics i humans perquè puguin tenir un impacte molt més significatiu.

Recomanacions

Donar veu i capacitat real d'influència a les persones treballadores.

Quant als espais de presa de decisions més enllà del govern municipal, queda clar que el pes del *lobby* turístic sobre les decisions que afecten el model turístic, i, per tant, el seu negoci, és massa gran. Aquestes es vehiculen sovint a través de models de col·laboracions publicoprivades (CPPs) com el de Turisme de Barcelona, finançats amb diners públics. Cal transformar radicalment aquest model de gestió que s'ha mostrat aclaparadament negatiu i que molt poques vegades ha aconseguit resultats positius per a l'interès públic, exposant-nos a diferents riscos i sense evidència del seu èxit en termes laborals, socials i mediambientals.

Es recomana caminar cap a models de gestió 100% públics o publicocomunitaris.

I fer-ho de la mà d'una estricta regulació, supervisió, control democràtic i transparència per evitar que s'amaguin els costos –o externalitats– turístics, i perquè es millori la governança i els processos de participació ciutadana en clau democràtica i de rendició de comptes. Cal fer-ho també per curtcircuitar la corrupció i la connivència politicocorporativa i per afavorir que una avaluació multicriteri dels projectes, no només en clau econòmica, sinó tenint en compte els beneficis socials i altres criteris de sostenibilitat.

Iniciatives com el Consell de Turisme i Ciutat poden resultar efectives si la distribució de pesos pel que fa a capacitat decisòria vinculant i d'influència beneficia la ciutadania i els moviments socials, però no ho són si tenen baixa o nul·la capacitat d'incidència i serveixen només per donar més legitimitat a decisions que responen a interessos de la patronal més que de les persones treballadores. A més, cal treballar proactivament per tenir en compte i incorporar propostes de persones treballadores organitzades com les que fan Les Kellys, RidersXDerechos, Sindillar i l'Associació Dones Migrants Diverses, pel que fa al cas de les treballadores de la llar i cures.

Recomanacions

Augmentar la recaptació i orientar-la a la lluita contra la precarietat.

Pel que fa a la taxació del turisme, cal treballar per augmentar els ingressos destinats a lluitar contra la precarietat de les persones treballadores, ja sigui amb la creació de noves taxacions o amb la redistribució dels impostos actuals a aquestes finalitats. La taxa turística, destinada en un gran percentatge a la promoció turística, n'és un exemple; podria estar destinada, per exemple, per fer campanyes de comunicació i formació sobre drets laborals, i a difondre les eines que té l'Administració que poden ajudar les persones treballadores, etc.

Crear, promoure i expandir aliances estables entre municipis contra el poder corporatiu i per les persones treballadores.

Si bé les competències dels municipis en l'àmbit legislatiu i regulador són molt limitades, el seu pes econòmic és cada vegada més gran i els problemes als quals s'enfronten són semblants. És imprescindible treballar en xarxa amb altres municipis per tal d'abordar conjuntament, amb més força, algunes de les problemàtiques derivades de la legislació estatal i europea, en l'àmbit d'institucions però també sindical i de col·lectius organitzats. Els *lobbies* empresarials tenen molta força i pes i és important contrarestar-ho.

Reforçar i protegir la sobirania municipal davant els atacs de *lobbies* i multinacionals.

En aquest sentit, un exemple és l'embranchida que hi ha en l'àmbit europeu per renovar i expandir la Directiva Bolkestein de notificació de serveis perquè no només afecti els Estats sinó també els parlaments regionals i municipals. És urgent promoure i reforçar les aliances entre ciutats, poders regionals i societat civil organitzada, afectats per directives com aquesta i mobilitzar-les per frenar el buidatge de sobirania que es pretén en favor de *lobbies* amb seu a Brussel·les.

- Harvey, D. (2005). *Brief History of Neoliberalism*. Barcelona: Akal.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Historia del siglo XX*. Buenos Aires: Crítica.
- Fontana, J. (2019). *Capitalismo y democracia. 1756-1848. Cómo empezó el engaño*. Barcelona: Crítica / Edicions 62.
- Seminari d'Economia Crítica TAIFA. (2016). *La desposesión de la vida cotidiana - Informes de Economía nº 11*. Recuperado de: <https://seminaritaifa.org/publicacions/informes/informe-11/>
- Polanyi, K., & Maclver, R. M. (1944). *The great transformation* (Vol. 2, p. 145). Boston: Beacon press.
- Monbiot, G. (2016). *Neoliberalism the ideology at the root of all our problems*. The Guardian. Recuperado de: <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot>
- Palley, T. I. (2007). *Financialization: What It Is and Why It Matters*. The Levy Economics Institute of Bard College. Washington, D.C.
- TransationalInstitute - TNI & Dutta, S. J. (2018). *Financialisation: a primer*. Recuperado de: <https://www.tni.org/en/publication/financialisation-a-primer>
- Lapavistas, C. (2013). *The financialization of capitalism: 'Profiting without producing'*. City, 17(6), 792-805.
- Harvey, D. (2001). *Globalization and the "Spatial Fix" Essay*. Geographishce Revue, 2330.
- Brenner, R. (2006). *The Economics of Global Turbulence*. London: Verso.
- López, I. y Rodríguez, E. (2010). *Fin de ciclo. Financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*. Traficantes de Sueños, Madrid.
- United Nations. (2019). *World Urbanization Prospects. The 2018 Revision*. Recuperado de: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
- Lefebvre, H. (1996 [1968]). *Right to the City [Le Droit à la ville]*.
- Brenner, N. y Theodore, N. (2002). *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Blackwell, Oxford.
- Lefebvre, H. (2003 [1970]). *The urban revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harvey, D. (2008). *The Right to City*. *New Left Review*, (53), 2340. Recuperado de https://newleftreview.org/article/download_pdf?language=tr&id=2740
- Montaner, J.M. et al. (2014). *De la Barcelona ciudad a la marca Barcelona*. Comanegra, Barcelona.
- Larios Pino, J. L. (2013). *Flexible working: euphemism to a regression policy*. Justicia, 18(23), 137-156.
- Bivens, J et. al. (2018). *How today's unions help working people. Giving workers the power to improve their jobs and unrig the economy*. Economy Policy Institute. Recuperado de: <https://www.epi.org/publication/how-todays-unions-help-working-people-giving-workers-the-power-to-improve-their-jobs-and-unrig-the-economy/>

- Botary, M. (2018). *Behind Janus: Documents Reveal Decade-Long Plot to Kill Public-Sector Unions*. Recuperado de: http://inthesetimes.com/features/janus_supreme_court_unions_investigation.html
- Bernstein, J. (2018). *Why Real Wages Still Aren't Rising*. The New York Times. Recuperado de: <https://www.nytimes.com/2018/07/18/opinion/wage-stagnation-unemployment-economic-growth.html>
- UNEP & UNWTO (2012). *Tourism in the Green Economy*. Madrid: United Nations Environment Programme and World Tourism Organization.
- Cuadrado, J. R. & López, J.M. (2014). *El turismo, motor del crecimiento y de la recuperación de la economía española*. Estudios Turísticos, 200, 19-38.
- Cooper, Y. (2018). *Automation could destroy millions of jobs. We have to deal with it now*. The Guardian. Recuperado en: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/aug/06/automation-destroy-millions-jobs-change>
- Srnicek, N., & Williams, A. (2015). *Inventing the future. Postcapitalism and a World Without Work*. New York: Verso.
- Innerarity, D. (2019). *¿El final del trabajo?*. La Vanguardia. Recuperado de: <https://www.lavanguardia.com/opinion/20191102/471316506901/el-final-del-trabajo.html>
- Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. John Wiley & Sons.
- Hedges, C. (2018). *"The Gig Economy" Is the New Term for Serfdom*. TruthDig. Recuperado de: <https://www.truthdig.com/articles/the-gig-economy-is-the-new-term-for-serfdom/>
- New York Times (NYT) - editorial board. (2017). *The Gig Economy's False Promise*. Recuperado de: <https://www.nytimes.com/2017/04/10/opinion/the-gig-economys-false-promise.html>
- Escobary, M & Fernandez, S. (2018). *Measuring American gig workers is difficult, but essential*. Brookings. Recuperado de: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2018/07/19/measuring-american-gig-workers-is-difficult-but-essential/>
- Corporate Europe Observatory - CEO. (2018). *UnFairbnb. How online rental platforms use the EU to defeat cities' affordable housing measures*. Recuperado de: <https://corporateeurope.org/en/power-lobbies/2018/05/unfairbnb>
- Corporate Europe Observatory - CEO. (2019). *Über-influential? How the gig economy's lobbyists undermine social and workers rights*. Recuperado de: <https://corporateeurope.org/en/2019/09/uber-influential>
- Murray-Mas, I., & Pallicer-Mateu, A. (2015). *SPAIN IS DIFFERENT. Turismo y cemento desde la España fascista a la crisis global*. Tot Inclòs.
- Murray-Mas, I. (2015). *Capitalismo y turismo en España del "milagro económico" a la "gran crisis"*. Alba Sud. Recuperado de: <http://www.albasud.org/publ/docs/68.ca.pdf>
- Hernández de la Fuente, J. M. (2004). *De los Pactos de la Moncloa de 1977 al Decreto de 2002 : 25 años de precarización, paro y exclusión*. Rojo y Negro. Recuperado de: <http://rojoynegro.info/articulo/sections/los-pactos-la-moncloa-1977-al-decreto-2002%C2%A0-25-anos-precarizacion-paro-exclusi-1>
- Serramitjana, J. S. M. (2017). *La evolución (o involución) de las relaciones laborales en España desde la Transición*. EXtoikos, 2730.

- Murray Mas, I., Yrigoy Cadena, I., & Blázquez-Salom, M. (2017). *The role of crises in the production, destruction and restructuring of tourist spaces. The case of the Balearic Islands*. Revista Investigaciones Turísticas. (13), 129.
- Etxezarreta, M. (Coord.). (1991). *La reestructuración del capitalismo en España 1970-1990*. Barcelona: Icaria.
- StayGrounded. (2019). *Barcelona: una ciudad explotada por la turistificación y el tráfico aéreo*. Recuperado de: <https://stay-grounded.org/barcelona-una-ciudad-explotada-por-la-turistificacion-y-el-trafico-aereo/>
- Ill-Raga, M. & Observatori del Deute de la Globalització (ODG). (2019): *La falsa solució turística: concentració de beneficis i deute social*. Recuperado de: <https://odg.cat/publicacio/turisme-deute-social/>
- Viver, J. M. & Observatori del Deute en la Globalització (ODG). (2019). *(No) Tot és mercantilitzable. L'entramat financer al sector del turisme*. Recuperado de: <https://odg.cat/publicacio/financer-sector-turisme/>
- C. P. Chandrasekhar. (2018). *The Indiscreet Aggression of the Bourgeoisie*. International Development Economics Associates (IDEAS). Recuperado de: <http://www.networkideas.org/featured-articles/2018/07/the-indiscreet-aggression-of-the-bourgeoisie/>
- Cruz, L. (2019). *Acció a l'hotel Hesperia per denunciar les pràctiques del fons voltor que n'és propietari*. Beteve.cat. Recuperado de: <https://beteve.cat/economia/ocupen-hotel-hesperia-pah-blackstone/>
- Fresnillo, I. (2019a). *El dret a la ciutat en mans del capital*. Sentit Crític. Recuperado de: <https://www.elcritic.cat/opinio/iolanda-fresnillo/el-dret-a-la-ciutat-en-mans-del-capital-19452>
- Fresnillo, I. (2019b). *Blackstone. 'Fucking money man'*. Sentit Crític. Recuperado de: <https://www.elcritic.cat/opinio/iolanda-fresnillo/blackstone-fucking-money-man-31602>
- Leschke, J. & Jepsen, M. (2012). *Introduction: Crisis, policy responses and widening inequalities in the EU*. International Labour Review, 151(4), 289-312.
- Otobe, N. (2011). *Global economic crisis, gender and employment: The impact and policy response*. Geneva: International Labour Organization, Employment Working Paper, 74.
- De Juan, A., Uría, F. & De Barrón, I. (2013). *Anatomía de una crisis. Cómo una mala gestión y la injerencia política cambiaron la vida de todos y provocaron el rescate financiero*. Barcelona: Ediciones Deusto
- Viñas-Coll, J. (2018). *El peso de los salarios sobre el PIB cae a su nivel más bajo desde 1989*. Recuperado de: https://cincodias.elpais.com/cincodias/2018/03/09/midiner/1520613690_542389.html
- Banyuls, J. & Recio, A. (2015). *La crisis dentro de la crisis. España bajo el neoliberalismo conservador*. En S. Lehndorff (Ed.), *El triunfo de las ideas fracasadas. Modelos del capitalismo europeo en la crisis* (pp.36-69). Madrid: Fuhem Ecosocial Los Libros de la Catarata
- Bayona, E. (2019). *La EPA destierra el mito de que los extranjeros quitan el trabajo a los españoles*. Publico.es. Recuperado de: <https://www.publico.es/economia/epa-destierra-mito-extranjeros-quitan-espanoles.html>
- Karl Marx. (1976). *El capital: crítica de la economía política, Libro I, Tomo III*. «Producción progresiva de una superpoblación o de un ejército industrial de reserva». Siglo XXI editores. pp. 91 y siguientes.

Mars, A. (2015). *Mileuristas, diez años después*. El País. Recuperado de: https://elpais.com/elpais/2015/05/08/eps/1431113378_624853.html

Randstad. (2014). *Flexibilidad en el trabajo 2014. Informe anual sobre la flexibilidad laboral y el empleo*. Recuperado de: <https://research.randstad.es/informe-flexibilidad-en-el-trabajo-2014/>

Martínez, G. (2018). *Las kellys llevan sus reivindicaciones más allá de La Moncloa*. El Salto. Recuperado de: <https://www.elsaltodiario.com/laboral/kellys-reivindicaciones-mas-alla-moncloa>

Reguero, X. (2019). *Kellys de España, Francia y Reino Unido piden a Europa medidas para prohibir las subcontratas*. El Salto. Recuperado de: <https://www.elsaltodiario.com/laboral/kellys-de-espana-francia-y-reino-unido-piden-a-europa-tramitar-una-directiva-para-prohibir-las-subcontratas>

Blanchard, O. J. et al. & IMF. (2014). *Labor Market Policies and IMF Advice in Advanced Economies During the Great Recession*. Staff Discussion Notes (SDNs)

Duval, R., Loungani, P., & IMF. (2019). *Designing Labor Market Institutions in Emerging Market and Developing Economies : Evidence and Policy Options*. Staff Discussion Notes (SDNs).

Martín-Corral, D. (2019). *El sindicalismo hoy y el modelo de relaciones laborales*. El Salto. Recuperado de: <https://www.elsaltodiario.com/alkimia/el-sindicalismo-hoy-y-el-modelo-de-relaciones-laborales>

Hastings, T., & Heyes, J. (2018). *Farewell to flexicurity? Austerity and labour policies in the European Union. Economic and Industrial Democracy*, 39(3), 458480.

Cañada, E., & Moreno-Alarcón, D. (2018). *Dimensions de gènere en el treball turístic*. Albasud. Recuperado de: <http://www.albasud.org/publ/docs/81.ca.pdf>

Cañada, E., & Murray-Mas, I. (2019). *Turistificación Global. Perspectivas Críticas en Turismo*. Icaria.

Cañada, E., Julià, M., & Benach, J. (2018b). *Situació, característiques i efectes del treball en el sector turístic a la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona.

Duran-Rodríguez, J. (2016). *La reforma laboral y la mal llamada conciliación*. Diagonal Periódico. Recuperado de: <https://www.diagonalperiodico.net/panorama/28914-la-reforma-laboral-y-la-mal-llamada-conciliacion.html>

Simon, O. (2019). *Plataformes, forma digital d'un capitalisme en crisi*. Catarsi Magazine. Recuperado de: <https://catarsimagazin.cat/plataformes-forma-digital-dun-capitalisme-en-cria/>

Bejerano, P. G. (2019). *Precariedad laboral: España es el país de la UE con más trabajadores en plataformas digitales*. Retina (El País). Recueperado de: https://retina.elpais.com/retina/2019/08/23/tendencias/1566554787_942937.html

Jimenez-García, J. R. (2018) *La 'uberización' de los cuidados en España*. El Salto. Recuperado de: <https://www.elsaltodiario.com/camara-civica/la-uberizacion-de-los-cuidados-en-espana>

Muntaner, C. et. al. (2013). *Employment, Work and Health Inequalities*. Barcelona. Icaria Editorial.

- Ruiz, M. E., et. al. (2017). *How does informal employment impact population health? Lessons from the Chilean employment conditions survey*. Safety Science, 100, 5765. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.02.009>
- Julià, M., et. al. (2017). Employment and Labor Market Results of the SOPHIE Project: Concepts, Analyses, and Policies. *International Journal of Health Services*, 47(1), 1839.
- Julià, M., et. al. (2017). Precarious Employment and Quality of Employment in Relation to Health and Well-being in Europe. *International Journal of Health Services*, 47(3), 389409.
- Benach, J., et. al. (2016). *What should we know about precarious employment and health in 2025? framing the agenda for the next decade of research*. International Journal of Epidemiology, 0(0), 1-7.
- Cañada, E. (2015). *Las que limpian los hoteles. Historias ocultas de precariedad laboral*. Barcelona: Icaria Editorial.
- Cañada, E. (2016). *Externalización del trabajo en hoteles. Impactos en los departamentos de piso*. Barcelona: Alba Sud
- Albarracín, D. (ed). (2010). *Relaciones laborales en los establecimientos hoteleros: los y las trabajadoras ante la crisis del modelo laboral y económico hotelero*. Madrid: Gabinet Federal de Estudios FECOHT - CCOO
- UNWoman, & UNWTO. (2011). *Global Report on Women in Tourism 2010. Global Report on Women in Tourism 2010*. Recuperado de: http://www2.unwto.org/sites/all/files/pdf/folleto_globalr_report.pdf
- Stacey, J. (2015). *Supporting Quality Jobs in Tourism*. OECD Tourism Papers, 99
- Morini, C. (2007). *The feminization of labour in cognitive capitalism*. Feminist review, 87(1), 40-59.
- Manresa, J. (2019). *La bretxa salarial de gènere gairebé no s'ha reduït en l'última dècada*. Ara.cat. Recuperado de: https://www.ara.cat/economia/bretxa-salarial-genere-gairebe-reduit_0_2337966208.html
- Matulewicz, K. (2015). Law and the Construction of Institutionalized Sexual Harassment in Restaurants. *Canadian Journal of Law and Society*, 30(3), 401419.
- Bayas, Blanca (2017). El deute de cures. el patriarcat i el capital a l'ofensiva, l'economia feminista com a proposta. Observatori del Deute en la Globalització. Recuperado de: <https://odg.cat/publicacio/deute-cures/>
- Carrasco, et al. (2014). *Expolio y servidumbre: apuntes sobre la llamada deuda de cuidados*. Revista de economía crítica, 18, 48-59.
- Herrero, Y. (2012). Propuestas en un sistema cargado de deudas. Revista de economía crítica, 13, 30-54.
- Albarracín, D., & Luz, Y. M. (2013). *Las trabajadoras de los establecimientos hoteleros. Trayectorias en el túnel silencioso de la subordinación*. Sociología del Trabajo, pp. 27-45., 2745.
- Bryan, D., et. al. (2009). *Financialization and Marx: Giving labor and capital a financial makeover*. Review of Radical Political Economics, 41(4), 458472.
- Harvey, D. (2014). *Seventeen contradictions and the end of capitalism*. London: Profile Books.

Yrigoy, I., & Cañada, E. (2018). Fixing creditor-debtors' tensions through labor devaluation. Insights from the Spanish hotel market. *Geoforum*, 98, 180188.

Pollock, A. (2013). *Six reasons why mass tourism is unsustainable*. The Guardian. Recuperado de: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/six-reasons-mass-tourism-unsustainable>

The Guardian - Editorial. (2018). *The Guardian view on over-tourism: an unhealthy appetite for travel*. The Guardian. Recuperado de: <https://www.theguardian.com/commentis-free/2018/aug/19/the-guardian-view-of-over-tourism-an-unhealthy-appetite-for-travel>

UNWTO. (2018). *'Overtourism'? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions*. Recuperado de: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420070>

Azcárate T., et. al. (2019). "GUÍA PARA UN TURISMO SOSTENIBLE. Retos del sector turístico ante la Agenda 2030", REDS, Madrid.

Cañada, E. (2017). *Transforming Tourism in the 2030 Agenda*. Recuperado de: <http://www.transforming-tourism.org/fileadmin/baukaesten/sdg/downloads/sdg-complete.pdf>

Baum, T., et al. (2016). *Sustainability and the tourism and hospitality workforce: A thematic analysis*. *Sustainability* (Switzerland), 8(8).

OIT. (2017). *Pautas de la OIT sobre trabajo decente*. Ginebra. Recuperado de: <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.html>

Dynarski, (2018). *Fresh Proof That Strong Unions Help Reduce Income Inequality*. The New York Times. Recuperado de: <https://www.nytimes.com/2018/07/06/business/labor-unions-income-inequality.html>

Ecologistas en Acción - EeA. (2019). *Caminar sobre el abismo de los límites: políticas ante la crisis ecológica, social y económica*. Recuperado de: <http://www.ecologistasenaccion.org>

Anderson, W. C. (2019). *Climate Crisis and the State of Disarray*. Roar Magazine. Recuperado de: <https://roarmag.org/magazine/climate-crisis-disaster-response-epa-fema/>

Clemente, P. (2019). *El 40% dels treballadors ocupen llocs de feina precaris a Catalunya*. Ara.cat. Recuperado de: https://www.ara.cat/economia/treballadors-ocupen-llocs-precari-Catalunya_0_2321167995.html

Rico, A., et al. (2019). *Carbon footprint of tourism in Barcelona*. *Tourism Management*, 70, 491504.

Yang, Z., et al. (2012). Tourism: A high ecological impact industry. *Advanced Materials Research*, 524527, 35343537.

Miró i Acedo, I. (2018). *Ciutats cooperatives. Esbossos d'una altra economia urbana*. Icaria.

Aznar, L. (2017). *El Consorci de Turisme: la marca Barcelona en mans privades*. Sentit Crític. Recuperado de: <https://www.elcritic.cat/investigacio/el-consorci-de-turisme-la-marca-barcelona-en-mans-privades-10465>

Scherer, N., & Observatori del Deute en la Globalització. (2019). *Las colaboraciones como herramientas de privatización El caso del Estado español*. Recuperado de: <https://odg.cat/es/publicacion/cpp-herramienta-privatizacion/>

EURODAD. (2018). *Historia Repetida. Cómo fracasan las Asociaciones Público-Privadas*. Recuperado de: <https://odg.cat/es/publicacion/fracasan-apps/>

World Travel & Tourism Council (WTTC) & Bloomberg. (2019). *WORLD, TRANSFORMED: MEGATRENDS AND THEIR IMPLICATIONS FOR TRAVEL & TOURISM*. Recuperado de: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/2019/megatrends-2019---world-transformed.pdf>

HSTI - Facultad de Turismo y Dirección Hotelera. (2019). 10ª Jornada de Tendencias HTSI, titulada “*El equilibrio entre robotización y humanización, clave en el futuro del trabajo en el sector turístico*” con ponencias de Jordi Ficapal y Jordi Ficapal. Resumen de la jornada disponible en: <https://www.htsi.url.edu/futuro-del-trabajo-turismo/>

Blanchar, C. (2016). *El decrecimiento del turismo entra en la agenda política de Barcelona*. El País. Recuperado de: https://elpais.com/ccaa/2016/01/16/catalunya/1452970830_001603.html

Sentit Crític. (2019). *Debat sobre habitatge amb els alcaldables de Barcelona*. Vídeo y resumen del acto accesibles en: <https://www.elcritic.cat/sobre-critic/actes/debatcritic-amb-els-alcaldables-de-barcelona-propostes-dhabitatge-i-model-de-ciutat-24743>

Catà, J. (2019). *Barcelona Global propone un ‘nuevo’ Turisme de Barcelona ante su “poli-tización”*. El País. Recuperado de: https://elpais.com/ccaa/2019/07/22/catalunya/1563798268_885857.html

Alvarez-Barba, Y. (2019). *Cómo y en qué nos afectará la Directiva Bolkestein si la aprueba la Comisión Europea*. El Salto. Recuperado de: <https://www.elsaltodiario.com/municipalismo/como-que-afectara-directiva-bolkestein-comision-europea>

Sánchez-Silva, C. (2019). *Plataformas digitales para el empleo del futuro*. El País. Recuperado de: https://elpais.com/economia/2019/07/05/actualidad/1562318004_932462.html

Agencia Catalana de Notícies - ACN. (2019). *Collboni proposa un nou fons públic-privat per canviar el model turístic de Barcelona*. Tot Barcelona. Recuperado de: https://www.totbarcelona.cat/turisme/collboni-fons-public-privat-canviar-model-turistic-barcelona_2074723102.html

Fletcher, R., et al. (2019). *Tourism and degrowth: an emerging agenda for research and praxis*. Journal of Sustainable Tourism, 27(12), 17451763.

Europa Press - EP. (2019). *Deliveroo pierde el macrojuicio sobre sus ‘riders’: son trabajadores de empresa y operaban como falsos autónomos*. Eldiario.es. Recuperado de: https://www.eldiario.es/economia/juzgado-Deliveroo-trabajadores-operaban-autonomos_0_923557790.html

Blanco, O. (2019). *Apunts sobre sindicalisme social: a voltes amb el problema de l’organització*. Catarsi Magazine. Recuperado de: <https://catarsimagazin.cat/apunts-sobre-sindicalisme-social-a-voltes-amb-el-problema-de-lorganitzacio/>

Mas, A. (2019). *Vuelta a las tesis de los años 70 para unir a los trabajadores en tiempos de ‘uberización’ de la economía*. Eldiario.es. Recuperado de: https://www.eldiario.es/economia/Vuelta-trabajadores-tiempos-deuberizacion-economia_0_958555007.html

Publicat per:

Coordinació i edició: Observatori del Deute en la Globalització (ODG)

Autor: Max Carbonell Ballesteró

Lloc i data de la publicació: Barcelona, desembre 2019

Disseny i maquetació: www.atajo.es

Disseny icones: Casa Amatller, Cathedral Sagrada Família, Batlló, Columbus Monument y Arch of Triumph per abeladb de The Noun Project; Hotel Vela, Barceloneta, la pedrera, Casa Batlló, Columbus Monument, Sagrada Família, camp nou, panot y Agbar Tower per abeladb de The Noun Project; keychain per Adrià Sánchez Aran de The Noun Project; Cobi per Donnie Darko de The Noun Project; Camera, House, sun, Hamburger, Discount, Bicycle, Airplane, Ice Cream Cone, Yacht, icecream, Cocktail, Suitcase, Ticket, Helicopter, Key per Maxim Kulikov de the Noun Project.

Contacte: observatori@odg.cat

www.odg.cat

Con el apoyo de:

Vostè és lliure de:

- Compartir: copiar i redistribuir el material en qualsevol mitjà o format
 - Adaptar: remesclar, transformar i crear a partir del material.
- El licenciadador no pot revocar aquestes llibertats mentre compleixi amb els termes de la llicència:

- Reconeixement: Heu de reconèixer adequadament l'autoria, proporcionar un enllaç a la llicència i indicar si s'han realitzat canvis. Pot fer-ho de qualsevol manera raonable, però no d'una manera que suggereixi que té el suport del licenciadador o el rep per l'ús que fa.
- No comercial: No pot utilitzar el material amb fins comercials.
- Compartir igual: Si remescla, transforma o crea a partir del material, haurà de difondre les seves contribucions sota la mateixa llicència que l'original.

No hi ha restriccions addicionals: No pot aplicar termes legals o mesures tecnològiques que legalment restringeixin realitzar allò que la llicència permet.

Avisos:
No ha de complir amb la llicència per a aquells elements del material en el domini públic o quan la seva utilització estigui permesa per l'aplicació d'una excepció o un límit.
No es donen garanties. La llicència pot no oferir tots els permisos necessaris per a la utilització prevista. Per exemple, altres drets com els de publicitat, privacitat, o els drets morals poden limitar l'ús del material.

